

ÆTTER-MÅL

Årsskrift for Lund Historielag

24. årgang 2024

Kvitingen. Utlånt av Signy Surdal

ÆTTER-MÅL

Lokal- og slektshistorisk magasin for Lund

Utgitt av:

Lund Historielag – Opplag 600 - Reklamehuset Fuglseth AS
E-post til redaksjonskomiteen: historielaget.lund@outlook.com

Redaksjon:

Magnus Flatestøl (redaktør), Jorunn Stene Bjørnevold, Børge Haga, Per Christoffer Salvesen, Toril Salvesen. Marna Irene Torkildsen.

Forsidebilde:

Foto viser gården Kvitingen - utlånt av Signy Surdal

Medlemskap inkl. ÆTTER-MÅL: kr. 250 (standard)

Kontakt Birger Solheim - birsol@online.no

Medlemmer i 2024: ca 350 stk.

INNHold

Hilsen fra ordfører, av Gro Helleland	2
Hilsen fra leder i Lund Historielag, av Bodil Heskestad.....	2
Hilsen fra redaksjonen, av Magnus Flatestøl	3
Gården Steinberg, av Eivind M. Sætre.....	4
Når jordmora kom til gards, av Nilseus Drivdal.....	12
På sykkelstur i 1955, av Arnold Munthe Eik.....	14
Storhogst av kjempebjørk i Oselia, av Osmund Moen	17
T. Hetlands Krittfabrikk, av Toril Salvesen.....	22
Kvitingen, av Toril Salvesen	27
Kirkeinnvielsen i Heskestad 1905.....	37
Et kvad fra 1942.	39
Telefonsentralen på Moi	41
Ole Høiland sin lommebok, av Per Christoffer Salvesen	45
Surdal rokkefabrikk, av Einar Surdal.....	47
Krigsseileren Bjørn Stenlund, av Tor Birger Stenlund.....	51
Framhaldskolens Danmarks-tur i 1950, av Esther Helleland.....	54
Klubben camping, av Randi Ø. Danielsen.....	58
Sigvart Eide, Lunds eldste mann gjennom tidene, av Wenche Helland....	67
Baker Peder Sirevåg, av Petter Sirevåg.....	73
Treskofabrikken, av Jørg Eirik Waula	79

Hilsen fra ordfører, Gro Helleland

Vi er heldige som har så mange flotte og aktive medlemmer i historielaget i Lund. De klarer både å ha en full møtekalender og ulike turer, samt årlig utgivelse av historieskriftet Ættermål. Det står det respekt av!

Innholdet som er samlet i Ættermål, har en enorm verdi for oss. Her får vi Lunds folkelige hverdagshistorier, morsomme stubber, minner og bilder lett tilgjengelig. Og dette har vi fått presentert i disse heftene, år etter år. Disse

årlige utgivelsene er en ressursbank. Vi er mange som stadig henviser til Ættermål når vi er på turer, og spesielt når vi har med oss barn og unge. Kunnskapen derfra gjør at turene langs gamle ferdselsårer og tufter blir mer levende, og fortellingene gjør det mer spennende.

Takk til alle som bidrar; skriver, samler og setter sammen. Vi gleder oss alle til neste nummer, og til å få lære mer om folk før oss her i gamle Lund.

Hilsen fra redaksjonen

Lund historielag har en viktig funksjon i lokalsamfunnet med å formidle kunnskap og historie om fortida vår. Det unike er at historien i Lund viser tydelige spor og funn etter bosetninger og aktivitet helt tilbake til eldre steinalder, det vil si 10.000 år, og til nyere historie med industri og bygdesamfunn som vi har i dag.

Lund kommune bestod før 1965 av tettstedet Moi som hadde mye industri, og Hovsherad som i hovedsak var tuftet på jordbruk. Fra tidlig 1800 tallet var Heskestad egen kommune. I forbindelse med kommunesammenslåingen i 1965 gikk Heskestad inn i Lund kommune. Det betyr at Lund kommune i dag består av 3 bygder som er forskjellige og har ulik historie og kultur. Dette er viktig for Lund historielag å ivareta og videre utvikle.

Lund historielag er et stort lokallag

med mange historie-interesserte medlemmer som bidrar med formidling og aktiviteter. Vi har møter, ekskursjoner og annet ca én gang i måneden. Møtene gjennomføres ulike steder avhengig av tema og veksler mellom de 3 bygdene.

Lund historielag har utgitt flere bøker, og hvert år blir Ættermål som er lagets årsskrift utgitt. En egen redaksjonskomitee legger ned et stort arbeid hvert år for å samle og skrive historier og finne bilder.

Er du engasjert og interessert i ditt lokalsamfunn, i kultur og historie, er du hjertelig velkommen til å delta på våre aktiviteter. Styret er åpent for innspill og nye ideer. Vi trenger å fornye oss for å gjøre historien vår levende og interessant og trenger derfor nye medlemmer og historieinteresserte innslag.

Bodil Heskestad

Helsing frå redaksjonen 2024

Hei, alle historieinteresserte sambygdingar.

I skrivande stund er redaksjonskomiteén i ferd med å få dei siste bitane av årets Ætter-mål på plass. Som førstereis-medlem i dette arbeidet er eg for læregut å rekne. Derfor kan eg trygt kome med nokre tankar om korleis eg har opplevd at ei utgåve av Ætter-mål blir til: Eit velsmurt maskineri med fornuftig framdriftsplan, entusiastiske komiteemedlemmer med tydelege rollar, eit vell av bidragsytarar og med Per Christoffer sin «reservebank» som sikring. Arbeidet går føre seg i ein avslappa atmosfære som gjer at ein får lyst til å lære og å bidra. Slik sikrar ein kontinuitet og kan takle når tomrom etter nokon oppstår, som då ein mista Andreas Steinberg, og Evelyn valde å gi seg etter fleirfoldige år med flott arbeid.

Det fell naturleg for meg å skrive på nynorsk. Ein skal hugse på at me bur i ein kommune der mest halvparten av folk over 60 år hadde dette som opplæringsmål i skulen. I Ætter-mål er alle målformer velkomne. Terskelen for å kome med bidrag skal vere låg. Innslag skrive på reinspikka 1940-tals Rusdaller eller Ollestaddialekt ville berre krydra leseopplevinga og vere veldig lærerik. Me merkar jo at mange flotte, fargerike ord og vendingar er i ferd med å forsvinne ut av talemålet vårt.

Då er det på sin plass med ei oppmoding som sikkert har blitt gjenteken i mange Ætter-målgåver før : Sit du på kunnskapar om noko du meiner kunne vere av interesse for folk å høyre om, så ta pennen / pc'en fatt og skriv i veg. Er du i tvil, så ta kontakt med oss i redaksjonen. Eller du kan gi oss eit vink om noko du meiner me kunne skrive om.

Innhaldet i årets utgåve av Ætter-mål spenner breitt. Eg tykkjer det er flott å lese om kvardagslege ungdomsopplevingar i ei tid langt tilbake. Slike opplevingar var store for skrivaren i hans eller hennar samtid og var med på å forme livet deira. Eivind M. Sætre sin gjennomgang av gardshistoriene i kommunen er uhyre interessant. I år står Steinberg for tur. Elles finn ein flotte artiklar om den eldste innbyggjaren i Lunds historie, treskofabrikken si lange historie og føretaksomme småindustrietablerarar. Den veglause heiegarden Kvitingen får òg grundig omtale, og vi får innsyn i Bjørn Stenlund sine opplevingar under krigen. Alt i alt skulle her vere noko å fordjupe seg i for dei fleste. Seinhaustens vakrasete eventyr står for døra.

God lesing til dykk alle.
Magnus Flatestøl

Det gamle Lund: Steinberg

Av Eivind M. Sætre

Steinberg 2022, foto: Eivind M. Sætre

I «Ætter-mål 2023» kunne vi lese om det gamle Lund Skipreide og gården Rusdal. I årets utgave skal vi reise videre sørover i den gamle skipreiden og hilse på den nære naboen Steinberg. Artiklene er utarbeidet med støtte fra NorDan Kulturfond, og originalkildene er transkribert («oversatt») av Hans-Eyvind Næss.

Gården Steinberg er høyst trolig av de eldste i Hovsherad. Der naboen i nord, Rusdal, nærmest var stengt inne mellom fjell og hei – hadde Steinberg ved inngangen til 1600-tallet både moer og enger, skog og mark. Vi skal heller ikke glemme adskillige fiskevann gården hadde tilgang til.

Folket på Steinberg hadde i de eldste skriftlige kildene, sine næreste slektninger på Skåland. Men det synes også som de har hatt nære relasjoner til gårder i Helleland.

Gården

Steinbergs grenser på 1500-tallet var

ikke stort forskjellig i sør og nord som i dag. Eik var nabo i sør, og gården hadde sine granner i Rusdal over Rusdalsvatnet i nord.

I vest hadde vi Kjørmo, som må ha vært en ødegård som muligens kom under Steinberg trolig utpå 1400-tallet. I årene rundt 1420 ble nemlig myndighetene så bekymret over den stadige fraflyttingen i landet, at det ble bestemt at en gård kunne bruke en forlatt nabo-gård slik at denne ikke forfalt helt for fremtidige generasjoner. Vi skal vel heller ikke se helt bort i fra at også skatteleggingen var et aldri så lite argument for denne beslutningen.

Kjørmo synes å ha noe spredt bosetning før år 1600, men som med Skjeggestad under Hove – er det fristende å anta at denne gården først og fremst ble brukt som slåtte- og beitemark.

På denne måten kan vi si at Steinberg også grenset helt til det gamle Hetland Skipreide i vest, der Ollestad synes å ha

Steinberg i svart med nærliggende gårder markert i grått. Basert på dagens gårdsgrenser. Råfil fra Lund Kommune)

vært den nærmeste naboen på 1500-tallet.

Østover gikk grensen helt opp til Vigelandsvatnet. Her ble det etter hvert skilt ut tre gårder: De to Skårdals-gårdene samt Flatestøl. Selv om vi har spor av forhistoriske minner på Øvre Skårdal, er det lite som tyder på at noen av disse var ødegårder. En liten stund hadde vi faktisk den pussige situasjonen der folket på Nedre Skårdal var selveiere, mens Øvre Skårdal var bebodd av husmenn. Flatestøl var ingen av delene, og opprettholdt lenge en noe underlig stilling som et eget underbruk av Steinberg.

Et eller annet sted ved Vigelandsvatnet lå også den gamle gården Vigeland. Ingen spor finnes av denne i skriftlige kilder, noe som tyder på at denne gården var forlatt allerede før svartedauden.

Takholt, lengst i øst, var aldri noen gård tilknyttet Steinberg. Mye tyder på at denne gården i sin tid ble bygget ut fra Virak, og var kanskje noe «heldig» som ikke ble overført til Bakke da herredene oppstod.

Her i øst har det siden 1500-tallet oppstått et helt lappeteppes av gårder og grenser, og vi kan i bøker og dokumenter lese om et særlig vondt forhold til Austreim. Denne gården grenser til Steinberg gjennom en forunderlig passasje opp fra Botnestølen, og vi kan nesten uten å lese historien – se at denne grensen må ha vært en rot til krangel og bråk gjennom lange tider.

Steinberg hadde tilgang til betydelig mer skog og grønnere lier enn naboen i nord, og det kan være med på å forklare den velstanden – egentlig rikdommen – vi ser blant Steinbergs-folket på 1500-tallet.

Gården har alltid vært odelsjord, og det er grunn til å tro at slik må det ha vært i århundrer.

Navn, kulturminner og alder

Navnet Steinberg har ingenting med et steinete berg å gjøre. Forstavelsen kommer trolig fra guttenavnet Stein, eller vel egentlig Steinar. Dette kan spores helt tilbake til urnordisk StainawarijaR og er ett av de eldste bevarte navnene vi har i Skandinavia.

Når det gjelder «berg», bruker nok mange i dag ordet om et lite fjell eller en fjellknaus. De gamle navneforskerne mener derimot at «berg» i sin opprinnelige form har betydd «klippegrunn». Så her har vi kanskje spor av en Steinar som har ryddet seg jord oppe blant klippene.

Det finnes flere, men ikke mange, Steinberg i landet. Den nærmeste av disse ligger så nære som i Sokndal. Et par steder i landet finner vi også formen Stenberg. Noen av disse gårdene har nok nyere opphav, men det er ikke vanskelig å finne en fellesnevner for flere av de antatt eldste Steinbergs-gårdene. Og denne fellesnevneren er beliggenheten.

Om ikke alle disse gårdene ligger markert i terrenget, har flere til felles at de ligger like i nærheten av store koller, åser eller «berg». Dette ser vi både fra Nord-Sel i Gudbrandsdalen og ved Prestbøl ved Rom i Lyngdal.

Ved disse to gårdene har man også funnet spor av bygdebosetning, slik at man kan spekulere i om det er sammenheng mellom gårdsnavnet og forsvar av en nærliggende gård eller område.

Navnet Steinar – StainawarijaR – tolkes nemlig som spyd, kriger og/eller

forsvarer. Så kanskje er det ingen tilfældighet at Steinberg ligger og ruver i åsene over Eik, som en gang må ha vært den ubestridte hovedgården i bygda.

Kan det ha vært en forsvunnet bygdebosetning på Steinberg? Kan gården i sin tid opprinnelig ha vært et forsvar for Eik?

Det finnes en rekke registrerte kulturminner fra gården, og disse er spredt over et forholdsvis stort område. Vi aner også et mønster her, der gården før svartedauden må ha hatt bosetning nokså nære dagens spredning av bruk. Det gjelder også på moene ut mot Rudsalsvatnet. På 1500-tallet må vi anta at folket på gården bodde på Eik-siden. Det vil si rundt dagens bruks nr. 7 og Åsen.

På Flåtmyr finner vi spor etter flere rundrøyser fra en udatert del av jernalderen. Ikke langt unna, over elva, har vi rester av et jernvinneanlegg hvor det i 1955 også ble funnet en liten hustuft. På samme området er det også registrert en gravhaug. Disse funnene er ikke endelig datert, men hustuften virker å være betydelig yngre enn de resterende funnene.

Oppe i selve åsen finnes flere gravminner, derav et gravfelt på Hauan. Og som nevnt tidligere: Også på Øvre Skårdal har vi spor etter eldre aktiviteter.

Oppsummert har det trolig bodd folk på Steinberg godt tilbake i forkant av folkevandringstiden, og kanskje er vi helt tilbake til 200-300-tallet der folk slo seg ned i området.

Størrelse, plassering og gårdsnavn antyder at gården ved siden av Eik og Handeland er blant de aller eldste i denne delen av Lund.

Brukere 1519-1619

Som for de andre eldste gårdene i Lund, finnes det navn på Steinberg som ikke er oppgitt i Ingjald Mehus' bygdebok. Høyst sannsynlig fordi han falt fra før han fikk anledning til å bearbeide disse. Disse refereres her fra originalarkivene, og brukerne presenteres i kronologisk rekkefølge med henvisninger til Mehus.

Navnene er forenklet, slik at man enkelt kan finne disse igjen i Mehus' «Lund Historie».

1. STÅLE

Ståle er eneste mann som får botskatt i 1519. Da betaler han rimelig brutale 60 mark, og det gjør han med sølv og penning – men også «4 nød oc 8 smale». Nød er naut, som betyr kyr, smale er selvfølgelig sau. Penning var myntenheten man brukte på denne tiden. I disse skattene betalte man med hva man hadde på gården, om det så var dyr, skinn eller eventuelle mynter. Men alt ble omregnet til standard enheter. For 1519 var dette myntenheten mark.

Ståle nevnes også i 1521. Da betaler han 5 lodd sølv. Dette tilsvarer grovt 50 mark, og skal ha vært en tiendedel av all formue i løst og fast. Sammen med en håndfull andre navn i Lund, står han også oppført senere i denne listen – da med 1 1/2 mark. Trolig er dette en restanse – restgjeld.

2. MARGRETHE

Nevnt 1521. Når kvinnenavn dukker opp i disse listene, tolkes dette vanligvis som enker. Pussig nok sitter det også ei Margrethe på Steinberg i Sokndal. De betaler derimot vidt forskjellig i skatt, så her

er det høyst trolig ingen sammenblanding. Margrethe betaler 7,5 mark kobber. Her er nok «mark» vektenheten, ikke mynten.

Skal det gi noen mening i rekkene, er kanskje det mest trolige at hun må være Ståles mor – eller kanskje søster.

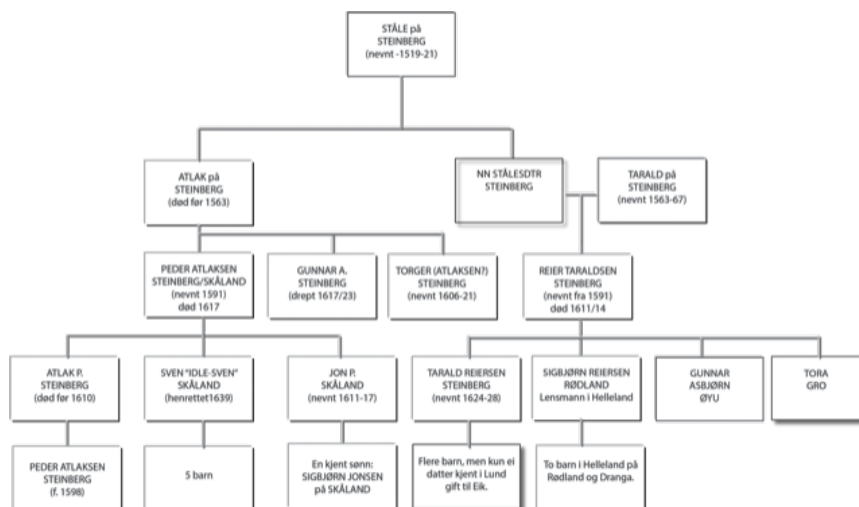
3. TARALD PÅ STEINBERG

Nevnt 1563. Han var høyst sannsynlig gift med Ståles datter, da han eide en såkalt «søsterpart» av gården. Dette står selvfølgelig ikke i 1563-listene, men det er allikevel helt riktig tolket av Mehus. Opplysningen på dette får vi vite gjennom senere kjøp og arveoppgjør, da Taralds slekt eide kun halvparten av hva den andre slektsgrenen på gården hadde i hendene.

En «søsterpart» vil si at kvinnene på denne tiden arvet kun halvparten av hva brødrene gjorde. Antonymet til «søsterpart» er selvfølgelig «brorpart», som er et uttrykk som stadig brukes i dag på godt norsk.

Tarald står oppført i begge listene dette året. Han betaler 1 daler i skatt som leilending, og 1/2 pund korn – også det tilsvarende 1 daler – i skatt i odelslistene. Det siste antyder at han må ha eid jord også utenfor Steinberg. Ser vi på relasjonene senere i slekten, er det slett ikke utenkelig at han kan ha hatt nære bånd til gårder i Helleland. Husk at ferd-selsårene i denne tiden var ganske så annerledes enn i dag, og avstanden fra Steinberg over til Helleland var slett ikke så ille lang.

Tarald nevnes også i 1567 i sagesfallet (dvs sak, ikke sag) fra Bergenhus. Der leser vi at «Hannd hug syn grannde» og

Slektstavle

fikk 3 daler i bot. Dette var nok en batalje med naboen nede på Eik, Torgrim. Også han fikk en bot for sammenstøtet.

4. Leidang 1567

Steinberg betaler denne med 1 geiteskinn, 6 fåreskinn og 1 kalveskinn. Ingen navn er nevnt i denne skatten.

5. REIER TARALDSEN

Sønn av ovenfor nevnte (nummer 3), og nevnt fra 1591. Reier finnes i de fleste skattelistede frem til 1611, og står da oppført sammen med andre brukere på gården. I 1602 skatter han 1 skilling i kornskatten, og i 1606 skatter han 4 spand korn sammen to andre brukere på gården.

Jeg regner med det er han («Roer») som i 1604 ble dømt for å ha stukket Vermund på Regevik (Sirdal) med en kniv. Boten kom på 4 1/2 daler.

Reier døde mellom 1611 og 1614, og det kjennes sju barn av ham. Mehus lister disse greit opp i LH1.

6. ENKEN PÅ STEINBERG

Hun skatter 1/2 skilling i kornskatten 1602. Den eneste hun kan være enke etter, er Tarald (3).

7. Korntienden 1603

I korntienden for 1603 betaler Steinberg 5 spand korn, men vi får ikke oppgitt navn på brukerne. Det samme gjelder året etter, da skatten betales med 3 spand talg.

8. PEDER ATLAKSEN STEINBERG

Peder skatter sammen med Reier (5) og Torger (9) 4 spand korn i 1606. Samme år skatter han sammen med disse 5 daler i Grønlandsskatten. I 1610 er skatten på 1 daler, det samme året etter. Han er død like før 1617.

Han er samme person som den Mehus i LH1 oppgir som Peder Atlaksen Skåland. Han må derfor ha flyttet fra Skåland til Steinberg nokså nøyaktig i 1606. Det kjennes tre barn av Peder: Atlak, Sven (Idle-Sven) og Jon.

Det er ikke utenkelig at Peder også hadde ei datter, Ingrid, som ble gift med Tarald Leielsen Haukland/Moi.

Denne Peder er ikke den samme Peder Atlaksen som Mehus (LH1) oppgir på Steinberg, født 1598. Sistnevnte er betydelig yngre.

Faren, Atlak – eller vel helst Aslak – er av Mehus nevnt på gården i 1563. Dette er ikke riktig. Eneste navn dette året på Steinberg er Tarald (3). Aslak må da allerede ha vært død, og han er aldri nevnt direkte i listene.

Det er Aslak og Peder som må ha brukt den før nevnte brorparten av gården, da disse eier dobbelt så mye av gården som Taralds slektslinje. Disse må da også ha vært direkte etterkommere av Ståle i 1519.

Aslaks ukjente kone – og Peders mor – må ha vært fra Skåland. Det ser vi nokså klart ut fra arven til både til Peder og søsknene.

9. TORGER (ATLAKSEN) STEINBERG

Nevnt 1606-21. Skatter 4 spand korn sammen med andre brukere i 1606, og 1 daler videre i flere lister. Torgjer er aldri oppgitt av Mehus i LH1, og han er dermed noe av en nøtt å plassere.

Han må være en sønn av de to kjente navnene fra midten 1500-tallet, enten Tarald (3) eller Aslak. Da er nok førstnevnte et førstevalg. Navnet Torgjer går

igjen andre steder i denne grenen, der Idle-Sven på Skåland hadde en sønn med dette navnet. Torgjer blir dermed en onkel til Sven.

Det virker som Torgjer må ha brukt delen av arven Idle-Sven ble sittende med. Sven hadde nemlig arverett i Steinberg, men han bodde aldri der. Og Torgjer finner vi heller ikke i listen over jordeiere fra 1617.

Torgjer er lagrettemann 1613-20. Siden finner vi ingen oppføringer om ham, og det er heller ingen spor etter kjente etterkommere.

10. LARS OLSEN STEINBERG

Dette er ikke den Laurs Olsen som Mehus oppgir på Åsen i LH1. Men de må være av samme slekt. Denne første Lars må være født langt inne på 1500-tallet og død mellom 1611 og 1614. Da overtar den høyest trolige sønnen Oluf (15).

Verken den eldre eller yngre Lars kan slik Mehus antyder være giftet inn på gården, da ville det neppe vært et ekte-skap naboene imellom noe senere. Han kan ha vært en fjernere slektning som fikk seg et lite stykke jord å brødfø seg av. Noe som vil forklare hvorfor både Lars selv og sønnen, Oluf (16), skatter i den nederste skatteklassen i listene. De eide ikke jorden de brukte.

Lars og hans slekt har sannsynligvis hatt tilhold og våningshus bortenfor Aslak og Taralds (4) slekt. Han og etterkommerne er av Mehus i LH1 plassert på Åsen, og dette vitner om at vi på Steinberg kan ha hatt et lite klyngetun i disse tidlige dagene på gårdene. Hovedslekten på gården bodde og hadde hus og bruk i alle fall i nærheten av dagens

heimegård, mens Lars og hans slekt trolig har hatt sitt område like ovenfor på Åsen.

11. IVER PÅ STEINBERG

Skatter 1/2daler i 1611 i laveste skatteklasse som ødegårdsmann, det samme året etter. Dette må være en yngre bror eller slektning av Peder, da vi legger merke til at han bærer samme navn som første kjente bruker av Skåland.

12. ØYU REIERSEN STEINBERG

Skatter 1/2 daler som ødegårdsmann i 1612-14. Øyu slo seg om lag 1617 ned på Øvre Skårdal. Han er sønn av Reier (5). I 1619 sonet (bøtet) han for ei Astri Omundsdatter, som hadde hatt et leiermål med Torkild Skårdal. Han måtte samtidig bøte for å ha kommet hjelpende til da han og Ånen Austreim fant Omund på Handeland hengt i tuntreet.

13. GUNNAR (ATLAKSEN) STEINBERG

Nevnt 1614 da han hadde hoppet til køys med sin trolovede, noe man siden 1587 hadde slått hardt ned på. For dette ble det en bot på 1 daler. 1617 eier han 1/3 av gården, og samme år bygsler (leier) han jorden etter broren Peder (8), som da må ha falt rundt 1616.

Gunnar ble ikke lenge etterpå (før 1623) drept av sin nevø, Idle-Sven. Gunnar var sønn av Atlak (3).

14. ENKEN PÅ STEINBERG

Hun skatter med en 1/2 daler i 1614 og må være enken etter Reier (5). I 1617 står hun som eier av 1/3 av gården.

15. OLUF PÅ STEINBERG

Skatter 1/2 daler som ødegårdsmann i 1614, det dobbelte i 1617. Samme år bøter han 1 daler for et leiermål med ei «Zire» Gunnarsdatter. Han er sønn av Lars (10), og far til den Lars/Laurs som i LH1 er oppgitt som første bruker av Åsen (men som vi ser her, trolig ikke var nettopp det).

16. OLUF OLSEN STEINBERG

Dette kan ikke være samme Oluf som (15), da vi har farsnavnet hans i de samme kildene. Han kan eventuelt være en onkel, og bror av Lars (10). Også denne Oluf ble stevnet 1617 for et leiermål med allerede nevnte Siri Gunnarsdatter, og vi skal være høflige å ikke si mer om det. I denne saken sonet Lensmann Karl Haukland og Peder på Grønning på Olufs vegne.

17. TARALD REIERSEN STEINBERG

Tarald kommer til syne fra landsskatten av i 1618, og nevnes videre til om lag 1628. Hans videre skjebne oppgis videre av Mehus i LH1, blant annet at han solgte odel og gård for 100 riksdaler til den yngre Peder Atlaksen Steinberg. Han er sønn av Reier (6).

Vi ser da i disse årene at Steinberg er delt i fem, men vi har bare tre eiere:

Tarald selv eier 1/3, Gunnar (14) eier 1/3 og Idle-Sven på Skåland, via farsarven, 1/3. Tarald må i 1618 nettopp ha overtatt sin 1/3 fra enken av Reier (14).

De to siste brukerne er Torger (9) og Oluf (15) som da tilsynelatende ikke har noen arverett til verken gård eller bruk. Torger ser og vet vi brukte Svens del, mens Oluf brukte Åsen.

Sistnevnte er far til den Lars/Laurs som opptrer som «forarmet» i 1638 og som er nevnte som første navn på Åsen i LH1. Han er dermed farfar til den Ole/Oluf som i 1678 omsider blir giftet inn til selve slekten på Steinberg.

Slekt

Vi ser vi har en hel bråte med navn fra Steinberg. Mehus har i LH1 forsøkt seg på en oppstilling av disse, men kommer vel ikke i helt i mål. Det er allikevel relativt uproblematisk å sette opp en liten tavle over de første og sikre slektsledene på gården.

Vi tar med noen kommentarer videre: Begge slektslinjene opplevde siden å få sine familiemedlemmer henrettet. Det gjaldt Tarald Reiersen (1624) – og det gjaldt den mer kjente Idle-Sven, som først stod bak drapet på sin onkel, Gunnar.

Også lensmannen Sigbjørn på Helleland måtte bøte må livet. Og i særdeleshet grenen på Skåland blir heller heftig referert til i saker på tinget de første to tiårene av 1600-tallet.

Som nevnt hadde Steinberg også et nært forhold med gårder i Helleland. Dette gjaldt Reiers etterslekt, og i alle fall tre av hans sønner valgte å reise vestover.

Det ble etter hvert Peder Atlaksen Steinberg (f. 1598) , sønn av Atlak P. i tavlen, og hans slekt som ble sittende med hele Steinberg etter nevnte kjøp av gården (utenom Åsen) i 1624. Disse ble nokså raskt delt opp i flere bruk utover 1600-tallet. Peder svidde nok av både deler av arv og midler på dette kjøpet av nabobruket, men ble sittende igjen med en storgård med solide områder å ta av.

KILDER:

- Rentekammeret inntil 1814, Reviderte regnskaper, Lensregnskaper, RA/EA-5023, Riksarkivet.
- Mehus, I. (1987). Lund historie I. Lund kommune.
- Valand, P. og Heskestad O. (1971). Hetland Skipreide i 450 år. Bind 1. Eigersund og Lund kommuner.
- Huitfeldt-Kaas, H.J. (1896). Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede 1 (1514-1521). Kjeldeskriftfondet.
- Huitfeldt-Kaas, H.J. (1896). Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede 2 (1516-1521). Kjeldeskriftfondet.
- Huitfeldt-Kaas, H.J. (1896). Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede 3 (1518-1523). Kjeldeskriftfondet.
- Huitfeldt-Kaas, H.J. (1896). Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede 4 (1520-1570). Kjeldeskriftfondet.
- Dybwad, J. (1938). Norske lensrekneskapsbøker 1548-1567. 3 : Skatten av Bergenhus len 1563. Riksarkivet, Oslo.
- Dybwad, J. (1938). Norske lensrekneskapsbøker 1548-1567. 4A : Skatten av Bergenhus len 1566-67 Inntekt. Riksarkivet, Oslo.
- Aurenes O. og Thorson, P. (1958). Rogalands tingbøker 1613-25, Jæren og Dalane. Dreyer, Stavanger.
- Rygh, O og Olsen, M. (1915). Norske Gaardnavne 10. Fabritius & Sønner, Kristiania/Oslo.
- Bringsjord, Finn (2020). Steinbergåsen. Artikkel Lyngdal Avis.
- Kulturminnesøk. Riksantikvaren/Direktoratet for kulturmiljøforvaltning

Når jordmora kom til gards

Av Nilseus Drivdal (1887 – 1979)

Det var slett ikke så sjelden at det hendte og var nødvendig. Det bodde fire yngre ektepar her på stedet, og når hver av dem var god for 8 – 10 nykomlinger hver, så skjønner man at det ikke var så lenge mellom hver gang jordmora var i farvannet. Vi unger hadde nok merket oss at ett eller annet var i gjære når vi såg ei nabokone eller ei fra nabogården komme med noget inntullet i et tørkle i hånden eller under armen. Hva denne lille bylten inneholdt av saker og ting, det var en gåte for oss unger som allerede hadde kommet såpass til års, at ingen kunne få innbille oss at man fant disse små grynene under ei steinhelle i Libakkuren eller under ei pilerot.

Nei, men dette hadde fire av oss niåringene blitt enige om å finne ut av. Når vi såg konen med knyttet komme på besøk neste gang og gå inn i et hus, så skulle vi lure oss opp på loftet og plassere oss nær den lille luken i lemmen, som var der i alle gamle hus for å slippe varmen opp fra stuen under, der håpet vi å få oppløst på dette mysteriet. Det ble ikke så mye av sikten på hver når vi stakk hodene sammen. Vi skumpet til hverandre for å få best mulig oversikt. Jeg husker ikke om jeg fikk se noget eller ikke, men jeg hørte noen små ynk som etter hvert forsterket seg til småskrik. Disse ble etter hvert bare verre. Å, hun dør, hvisket en, og det tvilte ingen av oss andre heller på. Vi hadde sett og hørt

mer enn nok og la i vei nedover trappe- ne i to, tre hopp, og av gårde bar det til et sted vi kalte Hellenen. Vi forsøkte aldri engang å finne treskoene i gangen. De fikk stå der de stod. Et par treskor hadde ingenting å bety i slik en stund.

Det var tre – fire alvorlige niåringer som satt under helleren og filosoferte over hvor forferdelig det var at snille tante måtte dø og pines så fryktelig (hun var tante til en av oss). Vi satt under helleren i timevis, men vi kunne ikke gjøre noe, hverken fra eller til, vi fikk ta sjokket først som sist og møte for-gremmede ansikter når vi kom heim. Men der var det ikke tegn til slikt, tvert imot. Da fikk vi et gryende håp om at det kanskje stod til liv alikevel. Dette fikk vi bekreftet etter hvert.

Ja ha. Det er bare et stort under at ingen døde når slikt stod på. Det var ingen i vår grend som hadde jordmorut-dannelse, men moren kom alltid på beina igjen til neste dyst, og barnet overlevde, og honnør skal disse dyktige hjelpe-jordmødrene ha for det.

Så vidt som jeg vet, så var min sviger-mor, Lisebet Jonassen, (f. Svendsdatter Ege 1856 – 1921), den første i Lund som hadde jordmorutdannelse. Hun måtte også fungere som kyndig i forskjellige slags småvondt når det somme tider ikke var nogen doktor på Moi. Hun kop-pet folk når de hadde vondt i ryggen, og hun laget sårvalve som ble brukt for sår

Nilseus Drivdals hustru Laura (fra Skulevoll) i samtale med sin svigermor Bertine som har «spødet» i hendene. De kunne nok snakke om barnefødsler og jordmorbesøk. Lauras mor, Lisebet Svendsdatter Ege, født i 1856, var den første jordmor i Lund.

Vi ser at veien gjennom Drivdal hadde solide stabbesteiner. Foto utlånt av Dordi Drivdal.

som ikke ville gro. Laura, min kone fortalte litt om denne prosessen, men hun visste ikke navnet på alle de ingrediensene hun brukte til denne salven.

Hun fortalte om hvor hutre og kaldt det ofte var med snøfokk og ruskevær når hun ble hentet (fra Skulevoll) med hest og slede til ett eller annet sted i øvrebygda. Da kunne det røine hardt på både for pasienten og for jordmora før hun kom fram.

Etter vel overståtte gjenvordigheter kom nabokonene alltid med "sengje-

mat". Det kunne være så mangt. Det var ikke så mye å velge mellom i den tiden. Sviskegraut, risgrynsgraut, pannekaker eller hvis nogen var så heldig å ha ei nybært ku, så ble det råmelkpudding. Å, du verden, som det kunne haue seg opp på kjøkkenbenken! Det ble smak både for den som lå i sengen og for resten av familien.

Avskrift og tilretteleggelse ved Evelyn Sirevåg.

På sykkeltur i 1955

Av Arnold Munthe Eik

I Skojen var ferie et ukjent begrep på 1950-tallet.

Det var imidlertid vanlig at slektninger som hadde flyttet ut, kom hjem til bygda en tur om sommeren. Disse besøkene var egentlig ferie, men i praksis var det en god hjelp til bøndene i slåtten og høyonna.

Vi barn så frem til sommeren, når det var nye ansikter å se i bygda, og kanskje noen nye barn å bli kjent med.

Når arbeidsfolket på Espeland Skofabrikk, eller de som arbeidet på møbelfabrikkene på Moi, hadde ferie, så var det vanlig at de i denne tiden arbeidet hos bøndene eller de tok seg en tur på heia osv. Det var sjeldent å høre at noen reiste på ferie.

De eneste som jeg kjente til, som reiste på ferie, var Anna og Torleif Espeland. De hadde bil, og tok seg turer rundt om i Norge. Det var spennende å høre dem fortelle om «den store verden» utenfor Hovsherad.

Noen av de store ungene reiste på sommerleir. Jeg drømte i flere år om at dette skulle jeg også gjøre, men det ble bare med drømmen. En kunne dessverre ikke reise noen steder uten penger.

Sommeren 1955 var jeg 11 år. Naboenes Oline og Kåre Egeland, hadde denne sommeren bestemt seg for å dra på sykkeltur. Min beste kamerat, Torger Flatestøl og jeg fulgte nøye med på forberede-

delsene til turen. Det var kontroll av sykler, trening på å sette opp teltet, teste opptenning av primus etc. De hadde kjøpt et brukt, hvitt 4-manns telt, uten gulv. Dette var spennende.

Da Oline og Kåre kom tilbake etter ca. en uke, så var det utrolig å høre hva de hadde opplevet. Vi ungene ble helt trollbundet av alle fortellingene.

Torger (som var 13 år) og jeg, bestemte oss, der og da, for at vi også skulle på sykkeltur. Turen måtte evt bli til Sjøsandene ved Mandal og til Roligheten ved Kristiansand. Vi hadde hørt mange historier om fantastiske strender og flott sjø. Nå begynte forhandlingene med Oline og Kåre om å få låne telt, primus og sykkelvesker. Forhandlingene gikk i boks, men vi hadde glemt at vi hadde foreldre som kanskje ikke var så interessert i at vi skulle dra alene på sykkel-tur.

Vårt hovedargument var at vi kunne ta vare på oss selv. Vi hadde jo vært utallige ganger på heia i hytta, i dagevis, alene. Det ble lange forhandlinger. Jeg måtte bruke tårer som virkemiddel, og lovnader om å oppføre oss skikkelig og være forsiktig på turen. Etter mange timer i fortvilelse, sinne og ydmykhet så ga foreldrene våre etter for «presset».

Jeg kunne ikke røpe planen for far (bestefar), for han kunne plutselig ha et arbeid på gang. Arbeid i Skojen gikk foran alt annet, uansett.

Hovedutfordringen for meg viste seg å bli finansieringen. Vi måtte jo ha litt penger med oss. Jeg husker ikke hvor mye jeg hadde og/eller fikk tigget til meg, men jeg tror det var ca 4 kroner. Jeg husker at et brød/loff kostet 80 øre på denne tiden. Torger var litt bedre økonomisk stillet, og hadde klart å skaffe 2-3 kroner mer enn meg.

Så var alt klart. Telt, primus, gryte, panne, spisebestikk, poteter, noen middagspølser, et brød samt et glass med syltetøy til å ha på brødskiva og lappesaker til syklene. Dette ble omtentksomt pakket på bagasjebrettet og i vesker som vi hengte på siden av bagasjebrettet.

Dette året holdt de på med å gjøre ferdig den nye veien, ned Hamrebakke- ne, mot Tronvik. Tollak Østrem arbeidet på veien her, når vi kom syklende. Det gikk fort nedover bakken. Han fortalte til mamma at han hadde sett oss, og han sa at dersom vi holdt den farten så var det ikke lenge før vi var i Kristiansand.

Det poppet opp noen ukjente utfordringer underveis. Vi hadde ikke lykter på syklene, og vi hadde glemt at vi måtte gjennom flere tunneller. Tunellene langs Lundevannet hadde ikke lys på denne tiden. Vi måtte stige av syklene og føle oss frem langs tunellveggene i kolmørke.

Neste utfordring ble ned Øyekleiva mot Kvinesdal. Øyekleiva var forferdelig bratt, og fettene i bremsene begynte å koke. Vi måtte stoppe og la bremsene kjøle litt. Vi var redd for at bremsene skulle koke tomme for olje/fett og at de skulle bli ødelagt, men det holdt.

Første stopp ble i bakkene opp mot

Utsikten i Kvinesdal. Det hadde begynt å regne så vi kunne like godt slå leir. Vi fikk opp teltet noen meter fra veien, fyrte opp primusen og laget middag. Mens vi jobbet med middagen, kom tilfeldigvis Anna og Torleif Espeland kjørende forbi. De skulle også på ferie. De så teltet og tok en liten stopp. Torger var heldig som vanlig (Anna og Torleif var tante og onkelen hans), og han fikk en ekstra slant med penger til turen.

Vi var oppe tidlig neste morgen og peiste på mot Mandal. Det gikk lystig og greit i nedoverbakke, men det var forferdelig mange oppoverbakker, og det ble varmt og slitsomt.

På den tiden var det ikke asfalt før en kom til Mandal, og det var mye huller og «vaskebrett» i veien. Det var en og annen bil som passerte, men ikke mange. De fleste vinket til oss, men vi var ikke alltid i humør når vi måtte av syklene for å gå opp bakkene.

Vi kom omsider frem til Sjøsand ved Mandal. Her var det flat mark og fint til å sette opp telt. For et lite telt, som vi hadde, synes jeg å huske at vi måtte betale 1,5 kroner pr døgn. På teltplassen var det en liten kiosk som solgte brus, is og godterier. Vi var et par dager på Sjøsand, og fikk tatt oss en dukkert i sjøen.

Den største hendelsen i Mandal var at i kiosken hadde de fått en ny type brus som hette Coca Cola. Denne brusen var brun og var på noen merkelige flasker som vi ikke hadde sett før. Vi syntes at flaskene var rene kunstverket. Jeg hadde ikke penger til å kjøpe brus. Jeg måtte først og fremst tenke på at jeg skulle ha penger til mat og betale for teltplassen.

Arnold som kokk, første middagen på turen.

Torger var bedre beslått med penger pga en snill tante og onkel. Torger spanderte en flaske Coca Cola på meg. Brusen kostet 50 øre pr flaske. Jeg kan huske vi lå i teltåpningen, sola skinte og vi drakk Coca Cola for første gang. Det var som å være i himmelen. Nå hadde vi det virkelig godt. Sånn skulle det være når en var på ferie. Det ble mye filosofering om alle de turene vi skulle på, når vi ble voksne, men vi skulle iallfall ikke sykle. Torger var et par år eldre en meg, og han synes det var spennende å sitte i teltåpningen og se på jentene som skulle til sjøen for å bade. Jeg som var 11 år, synes dette var bortkastet tid.

Så begynte turen mot Kristiansand. Her var det asfalt det meste av veien så det var lett og godt å sykle.

Vi kom forbi Gjengesti bru som ble kallet Knuden. Vi tok oss tid til å studere byggverket hvor veien gikk i en hårnålsving. Jeg husker at vi var imponerte over dette byggverket.

Turen gikk så direkte til campingplassen på Roligheten ved Kristiansand. Vi hadde ikke kart, så vi måtte spørre oss frem. Her var vi også et par dager, men jeg husker ikke hva vi drev tiden med, bortsett fra å bade og kose oss i solen.

Så måtte vi begynne å tenke på veien hjem. Motet sank etter hvert, når vi tenkte på alle oppoverbakkene. Det var liksom ikke noe ukjent og fristende som lokket når vi skulle hjemover samme veien som vi hadde kommet. Torger fant på at vi kunne ta toget tilbake til Moi. Det var jo greit nok, men jeg hadde ikke penger til billett, og vi visste ikke om vi kunne få med syklene på toget. Vi stilte opp på stasjonen og spurte hvor mye det kostet for 2 barn og to sykler til Moi. Jeg husker ikke billettprisen, men vi tellet og tellet på pengene som var igjen. Vi hadde samlet kr 2,60 og dette var ikke nok.

Vi måtte spørre hvor langt vi ville komme for de pengene vi hadde. Bekjenten i luka merket vår fortvilelse og han spurte hvor mange penger vi hadde. Han syntes nok synd på oss og sa at vi skulle få billetter helt til Moi. Syklene kunne vi ta med på toget. Disse måtte stå i gangen, og vi måtte love at vi måtte passe på slik at de ikke sto i veien for reisende som skulle av og på toget. Vi kunne puste lettet ut.

På veien hjem så snakket vi om turen og opplevelsene vi hadde hatt. Konklusjonen ble at vi hadde hatt en fantastisk

tur, og den kunne vi «leve» lenge på.

Vi hadde med oss et minne hjem, en tom Coca Cola flaske hver, som vi skulle vise til folk i bygda.

Jeg visste ikke da at det ville ta ca. 15 år før jeg hadde råd til å reise på min neste ferietur.

Storhogst av kjempebjørk i Oselia

Av Osmund Moen

Gården Osen ligger i sørenden av Hovsvatnet, på vestsiden av Moisåna. Mye av skogen i den nordre delen av Oselia bestod på slutten av 1960-tallet av gammel og meget stor bjørk som hadde sluttet å vokse. Det ble målt bjørketrær med høyde på over 25 m. Disse burde hogges fort for å få plantet nytt. Vi hadde overtatt eiendommen i Osen og var en av mange grunneiere på strekningen Moi - Skulevoll - Grønhaug. Men det var ikke vei god nok for «moderne» maskiner. Jeg tok opp dette med skogreisningsleder Sandnes i Lund. Skogbrukssjefen i Dalane i Egersund sa etter befarung at han ikke ville gå inn for tilskudd uten at det ble bygd vei fra jernbanebroen, ca. 2 km sydover. Jeg sa at det hadde vi ikke tid til, men han sa nei.

Bygging av skogsvei

Jeg hadde god dialog fra tidligere med herredsskogmesteren i Flekkefjord, Grimsby. «Kan du komme og se på en ny vei i Osen?» spurte jeg og forklarte problemet. Etter å ha gått oppover i lia fra jernbanen og til topps i 2,5 – 3 timer hadde han satt noen merker hist og pist som ingen andre forstod noe av.

«Nå har jeg stukket en veitrase som du kan bruke for denne jobben. Men det er med to betingelser:

1-Du må love at du ikke sier noe til skogbrukssjefen i Dalane.

2-Du må bruke han med gravemaskin fra Gyland som bare jeg bruker. Han er den eneste som forstår merkingen min.»

Og sånn ble det. Brukbar traktorvei fra bunn til topps til en totalpris som ingen andre hadde hatt sjansen til å klare, - selv om det ikke ble noen offentlige tilskudd.

Transport, NSB og et smart lastesystem

Da jeg spurte Grimsby om han ville anbefale en til å kjøre tømmeret, svarte han raskt: Ståle Hamar fra Gyland. Det passet godt for han var en av mine kunder på Agria Drabant skogsmaskiner og dessuten hadde han Volvo 440 med halvbelter. Han og Tove leide huset i Osen til oppdraget var ferdig.

Neste problem var: Hvordan skulle vi få slike store mengder tømmer ned til hovedveien for pålasting? Den nye undergangen under hovedveien var for liten. Det var da tanken kom. Vil det

Lasterampen bygges av bjørketømmer.

Fra venstre: Tobias Moen, en fra jernbanen måtte alltid være tilstede når noe foregikk ved linjen, Ståle Hamar og Ommund Lagestrånd. Foto: Osmund Moen

Første vinteren kom det så mye snø at vi måtte stoppe hogsten. Foto: Osmund Moen

Snøvinteren 1969-70 i Oselia. Foto: Osmund Moen

Fult kjøer med lastning direkte på lastevogner på Stavanger/Oslo-toget. Bakerst: Andreas Moi. Anne Solfrid Moen sitter på traktoren klar til å stoppe dersom noe skulle gå galt. Foto: Osmund Moen

være mulig å få laste direkte på jernbanen, tro? Skogetatene sa at det nok ikke var verd å tenke på, men ideen var der jo. Etter flere runder med NSB, fikk jeg klarsignal. Dersom jeg kunne presentere en løsning for å laste direkte på vognene, skulle NSB se på muligheten til at godstogene Stavanger- Oslo stoppet for å laste direkte på toget i Oselia. Jeg hadde blitt kjent med en gluping fra Sandnes, Arvid Marklund. Han hadde utdannelse på høyt nivå fra Sverige. Han hadde kontor og hadde løst utallige utfordringer for store og små firma, deriblant Øglænd sykkelfabrikk sin utvikling av håndteringsrobot. «Jeg kan jo prøve å finne en løsning!» sa han.

Et par uker senere presenterte han en løsning som NSB godtok og dermed ble det jobbet på spreng. Alt ble bygget av tre bortsett fra selve beltene som skulle svinges ut over vognene.

Drivkraften ble en bensintraktor jeg hadde. Anne, kona mi, fikk jobben med å sitte på den og var klar til å trø på kløtsjen i tilfelle noe skulle gå galt. Da stoppet transportbandet.

En dag fikk jeg ikke startet traktoren. Jeg sa til lokføreren at det ble en noe forsinket start, jeg måtte kjøre til Moi og kjøpe nye tennplugger til traktoren. Det skal vi ordne fort, sa han. Hopp inn i lokomotivet! Jeg så gjorde og hele toget rullet til Shell på Moi, jeg hoppet over gjerdet, kjøpte nye tennplugger og godstoget rygget tilbake til Oselia og vi kunne starte lasting. Tror du en lokfører kunne gjort det i dag?

Det ble ikke så mye hogst første året, vinteren 1969-70, på grunn av enormt mye snø, 1,5 til 2 meter. Veien fra E18,

som den het da, og til krysset på Moen, var stengt en uke og ble åpnet med Brøyt og snøfreser.

Tormod Jorud, 19 år, ble ansatt for å hogge. Kom i Peugeot 407 som han var stolt av. En dag sa han at han slett ikke var i form og det var ekstra ille når han felte trær. Jeg ble med han og så fort hvorfor. For hvert tre måtte han grave seg over en meter ned i snøen. Eksosen av totakt-bensin med nesten 5% olje var det som gjorde han sjuk og vi stoppet hogsten for den vinteren. Tormod fikk arbeid på NorDan og kjøpte huset i Osen.

Ommund Lagestrand var med og hogget over 700 m³ bjørk som ble kjørt direkte fra Oselia til Wallboardfabrikken i Vennesla. Jeg fikk 5 kroner ekstra for at vi slapp all omlastning. Vi fikk hogget og sendt hele bjørkeskogen i rekordfart. Vi sendte nesten 900 m³ som var ganske mye her på Moi da.

Tryggere ferdsel på jernbanelinje og vei

I gamle tider hadde gårdene fra Skulevoll til Osen 7 jernbaneoverganger for dyre- og tømmertransport. NSB mente at lastesystemet vårt var smart, men forlangte at alt måtte være borte senest ett år etter at vi var ferdig. Og vi fikk et beløp for å fjerne de 7 jernbaneovergangene. Etter nyplanting, nå med gran, ble det i ca. 1979 startet planlegging av dagens skogsbilvei fra jernbanebroen, 2,3 km. Vår eiendom har 75 % eierandel i veien og den ble bygget av Reidar Tandrevold. Denne skogsveien som går langs vestsiden av jernbanelinjen er også en fin turvei.

En husmannsplass i Oselia

Det offisielle navnet på veien ble Slåtteveien etter navnet på et lite område som ligger nesten helt på toppen av lia og ble kalt Slåtten eller «Slottet» som noen sier. Der livnærte en fredlaus mann seg til tiden gikk ut og han var fri igjen. Det fortelles at Osen- og Moi-gardene hjalp denne mannen med mat. Han hadde geiter og fortsatt finnes det levninger av oppholdet hans på stedet som egentlig var en husmannsplass.

Lund Historie 1, side 411, nevner så vidt denne husmannsplassen som kalles Slåtten. Plassen lå rett opp for Råsebrua, på en slett, jevn bakke høyt oppe i lia. (red)

Da vi var barn, fant vi kritt Piper ved husmannsplassen. Ellers så stod det et vakkert minne igjen, en barlind. Om den

står der i dag, vet jeg ikke. Mine sønner kan til og med huske at det var et solur der. Det viste tiden de få timene solen skinte på Slåtten. Jeg vet ikke heller om det er å se nå. Denne husmannsplassen kan ikke sees fra Moen. Etter at den ble fraflyttet var den derfor et godt gjemsted for den fredløse mannen. Han overlevde til det viste seg at han var uskyldig. For å minnes denne mannen, valgte vi navnet Slåtteveien.

Min sønn Stein, som for 31 år siden overtok gården har nå hogget ut det første plantefeltet som ble plantet for over 52 år siden. Det ble hogget med dagens moderne metoder. På Slåtteveien ble det kjørt med lastebiler som hadde en totalvekt på 60 tonn. Mer enn 4000 m³ er transportert av sted til nå.

T. Hetlands Krittfabrikk

av Toril Salvesen

*Haukland, Øyevoll til venstre. Hetland krittfabrikk nederst til høyre. Ca 1970?
(Utlånt av Åsa Navrestad)*

T. Hetlands Krittfabrikk ble etablert i 1949/50. Fabrikken holdt til på Haukland, i det som før hadde vært slakter Henrik Mydland sitt grisehus. Sigvart Hetland fra Helleland hadde kjøpt eiendommen allerede i 1923. En av hans sønner, Torger, begynte å produsere kritt sammen med svogeren Louis og en kamerat. Den første produksjonen mislyktes; å dele opp krittblokker i kritt var ikke vellykket. Siden kom de på at de

kunne prøve å støpe krittet, og da gikk det bedre. De fikk kontakt med to store grossist-hus, Emil Mostue og Richard Antwort, som gjerne ville kjøpe kritt av dem. Deretter var det bare å komme i gang. De rensket båsene ut av grisehuset Sigvart Hetland hadde kjøpt, og gikk i gang med krittproduksjon der. Torger Hetland kjøpte inn former til å støpe krittet i, og søstera hans, Ingeborg, og mannen hennes Louis Haukland begynte

å jobbe i fabrikken. Flere slektninger og venner jobbet dugnad for å få det hele til å svive.

Torger Hetland eide i alle år fabrikken, men hadde etter hvert lite å gjøre med driften. Han flyttet og jobbet senere i Telegrafverket i Mandal og noen steder østpå. Den daglige driften av krittfabrikken stod i alle år ekteparet Louis Haukland (født 1.9.1914) og Ingeborg (f. Hetland, 10.8 1917) for. De bodde på Øyevoll ikke langt fra fabrikken. Åsa forteller at Ingeborg forlot fabrikken midt på dagen hver dag. Etter ei stund kunne de se at hun hadde hengt opp ei fille i kjøkkenvinduet. Da visste de at nå var det middag!

Virksomheten i krittfabrikken var på mange måter imponerende. Fulle jernbanevogner kom og gikk, med råstoff fra utlandet og ferdigstøpt skolekritt til hele Norge. Det var Ingeborgs far, Sigvart, som kjørte de ferdige kartongene på kjerre til Godsen på stasjonen. På 60-tallet var T. Hetlands Krittfabrikk enerådende på det norske markedet. Ingen andre produserte skolekritt i Norge. Flere hadde forsøkt seg, men gitt opp. Torger Hetland kjøpte opp en av konkurrentene, fabrikken Super, og la den deretter ned. Den siste konkurrenten, krittfabrikken Record, lå på Notodden.

Råvarene til produksjonen ble innkjøpt i utlandet; kritt fra Danmark og gips fra Frankrike. Etter krigen var det ingen restriksjoner for import av disse råvarene. Men det var alltid et usikkerhetsmoment med kvaliteten på krittet de importerte. Det varierte ut fra hvilket fjell det var utvunnet av. Dermed måtte de stadig eksperimentere for å finne

*Ingeborg og Louis Haukland
(Utlånt av Åsa Navrestad)*

riktig blandingsforhold. Iblant kunne det være veldige diskusjoner, forteller Åsa, datter til Louis og Ingeborg. Det var alltid Louis som sørget for å blande massen. Han lot ingen andre slippe til, og hele prosessen ble gjort for hånd. I et intervju i Stavanger Aftenblad i 1965 fortalte Louis: – *Maskiner kunne nok ha gjort produksjonen enklere og mer rasjonell, men så lenge vi er klar over at det ville gå ut over kvaliteten, finner vi det mer heldig å holde på de gamle produksjonsmetodene.* Kritt, gips og zinkhvitt ble blandet i en passelig masse som ble fylt i former av aluminium og etter hvert plast. Selve krittet ble støpt mellom to former. I begynnelsen strevde de med å løsne krittet fra formene. Etter prøving og feiling fant de ut at ved å smøre formene med en blanding av

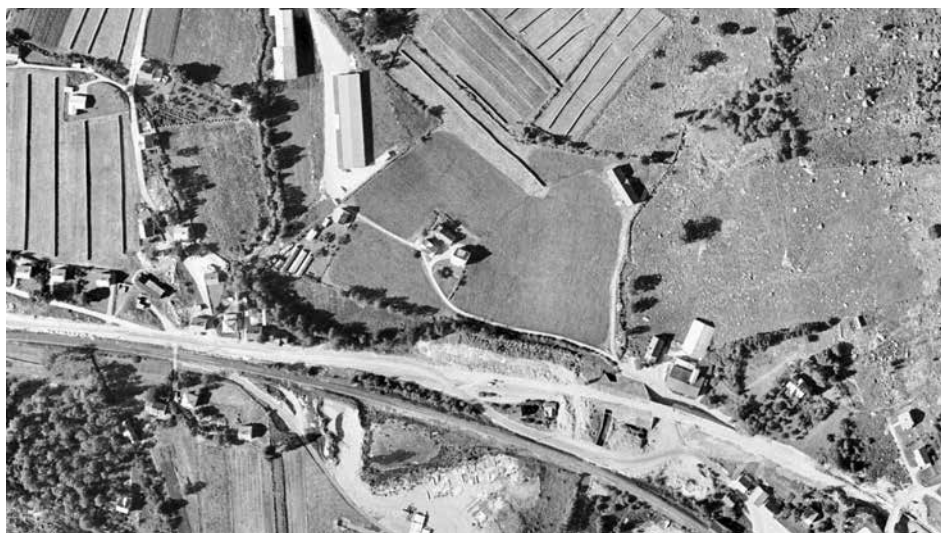
Kritt og krittformer (fra Lund bygdemuseum og kulturbank). Foto Toril Salvesen.

grønnsåpe og parafin, slapp krittene lett. Formene ble siden vasket i en vaskebenk som Louis hadde bygget. Den bestod av lange koster montert på en trommel drevet med strøm.

Krittstiftene ble tørket i 36 timer på store nettingbrett, i ovn som holdt 50 – 60 grader. Tilslutt ble plastbelegg penslet på for hånd med store pensler. Dette var et omstendelig arbeid. Hvert kritt ble snudd for hånd og penslet på alle fire sider. Plastbehandlingen var faktisk den mest tidkrevende del av produksjonen. Skolekrittet ble siden pakket 12 og 12 i esker og merket ABC-kritt når det ble sendt direkte til skoler, EMO når Emil Mostue kjøpte det og Heimdal når Richard Antwort kjøpte det. Det ble sagt at skolekrittet fra T. Hetlands fabrikk hadde en «silkebløt skriveevne på alle typer tavler».

Noen ekstra store krittstykker ble levert til skipsindustrien som brukte dem til å risse opp mønstre på stålplatene før de ble skåret opp.

Krittproduksjonen var svært sesongbetont, og den foregikk i hovedsak i tiden mellom mai og september. Ingeborg fortalte til Stavanger Aftenblad at de aldri hadde tid til å ta sommerferie når andre mennesker gjorde det. Krittet måtte være klart til skolestart om høsten hvert år. I et intervju i Agder i 1962 fortalte Ingeborg og Louis at avsetningen var god. De fikk solgt unna alt kritt som ble produsert. Konkurransen fra utlandet merket de lite til. De trodde skolene i Norge foretrakk norsk kritt. Tidlig på 60-tallet sluttet de å produsere fargekritt. Det var visstnok mye søl med fargekrittene. Disse ble pakket ett og ett i sølvpapir som ble limt fast, to i hver

Flyfoto over Øyevoll, Haukland 1969 (Kilde: Historiske kart fra Opplysningen 1881)

farge. Dette var et møysommelig arbeid. Da de sluttet med fargekritt, ble produksjonen forenklet og driften mer rasjonnell.

At den lille fabrikken på Moi klarte seg mot utenlandsk konkurranse, handler nok om lav pris, høy kvalitet og stor etterspørsel. I produksjonen brukte de ingen nymotens maskiner. Alt han trengte, laget Louis for hånd. Dette var med å holde prisen nede. En tid syntes det norske markedet å være umettelig. Men Ingeborg fortalte at fortjenesten var liten. En eske kritt ble solgt for 50 øre fra fabrikken og kostet 1.50 kr i butikken.

Selv om produksjonen langt på vei var sesongbetont, produserte de også for lager, slik at det var arbeid året igjennom. Mange ungdommer jobbet til tider i fabrikken. Åsa forteller at ungdommene bare fikk være med å pakke krittene. Selve produksjonen stod Louis

for. Ingen andre fikk slippe til. Åsa forteller at disse var med og jobbet; Jorna Haukland (g. Røkbuvold), Gerd Sigrun Haukland (g. Støre), Øyvind Navrestad, Einar Handeland, Jorun Haukland, Harry Haukland og hun selv. Harry hadde som 14-åring sin første jobb i fabrikken til sin tante og onkel. Han jobbet der i ett år fra 1955. De ble lønnet etter et akkordsystem. De fikk lønn ut fra det som ble solgt. Åsa forteller at hun brukte pengene hun tjente, til å kjøpe barnevogn til sitt første barn i 1961. Det var Louis og Ingeborg som betalte ungdommene fra sin egen lønn. Fabrikkeier Torger Hetland betalte ikke lønn til dem.

Det hører også med til historien at vi var mange barn som pleide å gå opp til fabrikken for å finne kritt som var kassert og kastet bak huset. Særlig stas var det å plukke med seg fargekritt. Mangt et paradys har blitt tegnet med kasserte

kritt fra krittfabrikken. Fotballspillerne i idrettslaget pleide også å gå på krittfabrikken og få krittresten som de brukte til å måle opp banen med.

Likevel, til tross for stor etterspørsel, var nok fortjenesten liten. Det var ikke økonomi til å ansette flere, så Ingeborg og Louis jobbet lange dager, på den tiden også på lørdager. Til slutt så de ikke syn på å fortsette driften, og i 1971 ble T. Hetland Krittfabrikk nedlagt. Louis fikk jobb på Rasmussen/NorDan, og der var han i 10 år. Han satte pris på ordnede arbeidsforhold og rette golv. Ryggen var vond etter å ha stått på et skeivt golv i årevis. Han savnet heller ikke alle kun-

dene som stadig hadde mast, fortalte han. Etter at han sluttet på NorDan, jobbet han litt som «gårdsgutt» hos Knut Thunheim. Han kunne ikke bare «gå der og slenge», sa han. Ingeborg ble hjemmевærende, hun hadde middagen klar når Louis kom fra jobb, og hun tok seg av foreldrene sine. Louis døde i 2000, og Ingeborg døde i 2010.

Utstyret fra fabrikken ble dels ødelagt, dels begravd i tomte da den ble bebygget. Noen få aluminiumsformer og plastformer, og noen esker kritt er bevart og er i dag på Lund Bygdemuseum og Kulturbank.

Kilder:

Muntlig: Åsa Navrestad (f. Haukland)

Oddvar Lavold: Fra rokk til vindu, (Skolekritt til hele Norge), 2000

Rogalands avis, 6. november 1962

Agder, Flekkefjords Tidende 9. november, 1962

Stavanger Aftenblad 14. oktober, 1965

Stavanger Aftenblad 6. desember, 2003

Lund median Stort og smått fra Lund kommune, Olav Gard Sem Røyland, 28. desember 2023

Kvitingen

av Toril Salvesen

Folket på Kvitingen

Det har vært to bebodde bruk på garden Kvitingen. På 1900-tallet ble det skilt ut to små bruk, 3 og 4. Bruk nr 1, Kvitingen, var fra først av en rydning under Rusdal, men en kjenner ikke til hvem som var de første rydningsmennene. Den første i skattelistene var Henrik Pedersen. Han var født i 1624 og var selveier på Kvitingen. Han hadde 3 kyr, jorden var dårlig til korn, og engene var vanskelige å slå. Henrik hadde skog til tømmer og ved. Kvitingen var på denne tiden regnet som en liten gard. Antakelig har det bodd folk her i tidligere tider også. Garden lå vakkert og lunt til tett opp mot grensen til Sirdal.

Jeg vil i denne artikkelen prøve å gi et lite bilde av gården Kvitingen og de siste som bodde der. Disse kom alle fra gården Ousdal i Sirdal. Muntlige kilder til det jeg har skrevet, er Ingeborg Hamre og Signy og Birger Surdal. De er alle tre et oppkomme av historier om Anna og Torkel i Kvitingen, og hadde mange fine bilder å vise.

Tarje (Tore/Torjei) (*forskjellige navn er brukt i ulike kilder*) **Torjeison Ousdal** (f. 1860) kjøpte bruk nr 1 i Kvitingen i 1909. Han hadde vært både vei- og jernbane-arbeider. En tid arbeidet han som vekter i Grimstad. Det var der han møtte kona si, Severine Sørensdatter Landvik. (f. 1869, d. 1917) De giftet seg

i 1893 og flyttet først til Ousdal hvor de drev gård. Deretter flyttet de til Kvitingen. De hadde ni barn, sju var født i Ousdal og to i Kvitingen. To døde som små:

- Teodor (f. 1893). Han bosatte seg i Eikelandsdal
- Sigvart (f. 1895). Han var skomaker i Grimstad, senere bonde. Han og kona Anne Kathinka flyttet til Førland i 1933. Han er far til Gunvor, gift Eikeland, på Moi. Gunvor var det siste barnet som ble født på Førland. (Mer om Førland i Ættermål nr 7.)
- Amanda (f. 1898).
- Jørgen (f. 1901). Han ble gift med Martha Theodordatter Førland, fra Heskestad. De bodde på Førland og senere på Kvitingen.
- **Ole (f. 1906)**. Han overtok Kvitingen, bruk 1 i 1938 og bodde i det de kalte Ole-huset.
- Ingvald (f. 1912). Han ble gift med Borghild Omundsdatter Østrem og bodde på Moi.
- Selmer Tobias (f. 1917). Ingvald og Selmer Tobias overtok i 1933 bruk 4.

En eldre bror av Tarje het **Torjei (f.1857)**. Torjei skyldte penger, og kunne ikke betale. Dermed måtte han gå fra gård og grunn i Ousdal. Torjei arbeidet med gruvedrift i Knabeheiene en tid, og en stund var han i Alaska. Da han kom hjem fra Amerika i 1910, kjøpte han bruk 2,

Kvitingen bruk 2 utlånt av Signy Surdal

Kvitingen bruk 2 (Foto Toril Salvesen, 2024)

Nordre Kvitingen. Han hadde vært gift to ganger, men på denne tiden var begge konene døde. Torjei bosatte seg med tre av barna sine i Kvitingen, i nabohuset til sin yngre bror.

Torjei var gift 1) med Åsa Torjeisdatter Ødegården (f. 1853, d. 1884). De hadde to barn:

- Berte Serene Torjeisdatter (f. 1880). Hun ble gift med Asbjørn Nilsen (f.1874) fra Virak. De bodde på Førland i Heskestad, senere i Oslo.
- Ingeborg Serene Torjeisdatter (f.1883).
- Gift 2) Siri Torkelsdatter Ådneram (f.1850, d. 1902). De hadde tre barn:
- **Torkel Torjeison Ousdal (f.1888, d.1979)**. Han bodde på Kvitingen sammen med søstera si Anna (Serena).
- **Anna Serena Torjeisdatter (f. 1890, d.1967)**. Hun bodde på Kvitingen og døde der.
- **Tonetta Torjeisdatter (f.1893)**. Hun ble gift med Jens Halvardson Handeland, Sirdal.

Det er barna i andre ekteskap jeg vil fortelle om her. Torkel og Anna, som var begge ugifte, ble boende sammen på bruk nr 2, Nordre Kvitingen resten av sitt liv. Torkel lot søstera få ha denne lille teigen kalt Persstykket til «jorpleåker». På bruk 1 bodde søskenbarnet Ole Torjeison. Han var også ugift. Den yngste søstera, Tonetta, og mannen hennes, Jens Handeland (Sirdal), er besteforeldrene til Ingeborg og Signy f. Rusdal. De bodde på Handeland, og der vokste moren deres, Selma (f. 1917), opp. Hun giftet seg med Tønnes Rusdal (f. 1911),

Anna Serena Ousdal utlånt av Signy Surdal

og Ingeborg g. Hamre (f. 1943) og Signy g. Surdal (f. 1948) vokste opp i Rusdal med søsknene Tordis (f. 1944), Solveig (f. 1946) og Tom Leif (f. 1954). Jentene var ofte på besøk hos sin grandtante Anna og grandonkel Torkel på Kvitingen, og har mange gode minner derfra. De kalte dem onkel Torkel og tante Anna.

Tante Anna ble nesten som ei bestemor for dem, for det var langt til bestemor i Sirdal. Hun kom gjerne ned til Rusdal og bakte flatbrød og lefser for dem. Anna var både dyktig og hjelpsom. Hun likte å ha det reint og fint i huset,

Kvitingen bruk 1 (Foto Toril Salvesen, 2024)

Torkel Ousdal, Anna Serena Ousdal, Tonette Handeland f. Ousdal og hunden Freia ved trappa foran huset i Kvitingen. utlånt av Signy Surdal

Anna Serena Ousdal utlånt av Signy Surdal

og stelte godt for dem hun hadde rundt seg. Det var mange gjøremål på gården. Hun melket og separerte melken, kinnert smør og bakte. Moltene hermetiserte hun. Hun kardet, spant og spøtet. Vevde gjorde hun ikke, så trengte hun ny finkjole, dro hun til Emma Surdal og fikk henne til å sy for seg.

Anna passet ikke bare på sine egne. Da Aksel Villassen (f. 1888, d. 1955) som bodde alene i Espelistøl ble syk, gikk hun hele veien opp til Espelistøl og stelte for ham. Ingeborg husker at Aksel pleide å ta kipekorga på ryggen og gå hele veien til Eik for å handle. Han var ikke gift, og etter at han døde i 1955, har husene på Espelistøl stått tomme. (*Mer om Indre Sandstøl og Espelistøl i Ættermål nr 2 og nr 14.*)

Torkel hadde alltid med seg pipa som han stappet med karva blad. Det var

mye å gjøre på gården, og uten vei, var det tungt arbeid. De hadde en hest, et par kuer og 15-20 sauer som alle trengte stell. Alle sauene hadde navn. Signy husker to av dem. Det var «Det stora raua håve» og «Den langa svarta rompå»! Den ene kua kalte de «Det stora kvide håve», antakelig var det ei Telemarksku. Praktiske navn! De hadde også hund. Den het Freia, men gikk alltid under navnet Feien. Hvis Feien ikke adlød, knyttet Torkel neven og sa med rullende -r: *–Ska eg knyda neven framfor nåsen din?* Torkel hadde ofte gjøremål på heia. En gang kom han ut for tett skodde. Han trødde feil og ramla utfor ei ufs. *– Eg såg ´kje neven for nåsen, sa Torkel etterpå. –Det gjekk rundt og rundt. Eg trudde allæ eg sko komma ner på jordå någe meir.*

Ingeborg fortalte at en gang hadde Torkel og Anna kjøpt en kalv hos dem i Rusdal. Da de skulle ta den med seg, nektet den å følge de to «fremmede» fra Kvitingen. Men da kom Ingeborg dem til hjelp. Lydig fulgte kalven den 10 år gamle Ingeborg mens hun leide den som en hund fra Rusdal til Kvitingen.

Anna og Torkel likte å holde seg oppdatert om det som skjedde i bygda og ellers. De fulgte godt med på nyhetene. Under Cubakrisen i 1962, snakket de ofte om «Kennyen og Kubå». Det var deres måte å si det på. De hørte mye på radio, særlig Nordea Radio, -og Bølgevaresel hørte de også. En dag satt Torkel og skrudde på radioen, det knitra fælt mens han søkte etter kanalene. *–Torkjel, sedd ´an på bølgiene!* sa Anna. *–Naude!* kom det da skarpt fra Torkel. De hadde en spesiell tone seg imellom. Avisen var

Torkel Ousdal utlånt av Signy Surdal

viktig for de to oppi heia. Barna i Rusdal dro gjerne opp til dem med posten og Bladet (Flekkefjordsposten). Iblant fikk de overnatte i Kvitingen, og da var de gjerne med i floren og stelte dyrene. Spennende historier ble fortalt, og opplevelsene var mange hos tante og onkel i Kvitingen. Barna syntes alltid det var hyggelig å være der.

Ofte kom det folk innom i Kvitingen, og Anna og Torkel visste aldri hva godt de kunne gjøre for de besøkende. Så fort folk kom innforbi døra, ropte Torkel: – *Anna, få på kjelen!* Det ble fyrte i vedkomfyren og snart kom maten på bordet, - god mat fra gården og gjerne molter de hadde plukket i heiene. Og melk, «møje» melk som ble servert i store boller! En gang kom Trygve Jensen Handeland, en onkel fra Sirdal på besøk til dem. Han hadde med seg to bokser

Eksport-øl. Torkel pleide ikke drikke mye selv, men han syntes det var stas med disse to boksene, så han gjemte dem i kråskapet. En tid etterpå fikk de fanter på besøk. Da fantene dro fra gården, var to bokser Eksport borte fra skapet! Det kom stadig farande fanter innom på Kvitingen. Hos Torkel og Anna ble de traktert vel. Noen av dem tenkte nok at her var det god mat og godt å være, så de slo seg like gjerne til på garden. Anna sa en gang: – *Hadde di vore lenger nå, måtte eg sendt han Torkel på sykkel te slaktaren.*

En gang ble Torkel sendt på sykehus i Flekkefjord. Han hadde blindtarmsbetennelse. Men maten han fikk under sykehus-oppholdet, syntes han var lite å skryte av. Heime var han vant med at søstera serverte store, gode porsjoner. – *På sjukehuset, sa han, -der kom di bare med någe susselig av ei lida fiske-rompe!*

På nabogården, bruk 1, bodde på denne tiden søskenbarnet **Ole Torjeison**. Han hadde overtatt garden etter faren i 1938. Ole var ugift og bodde alene. Det var nok så som så med renslighet og stell der på gården, for barna fikk alltid beskjed om å ikke gå inn til Ole, og i alle fall ikke spise noe som han serverte. En gang gav han dem likevel velling. Rådville var de ikke, de lot som de spiste, og slapp vellingen ned på gulvet til hunden. Men jentene syntes tross alt at det var morsomt å besøke Ole i Ole-huset. Han var tannlaus, men han spilte som en mandolin med hendene foran munnen. Sang gjorde han også, men skulle han synge, gikk han inn i kottet, for han ville ikke at de skulle se den

Anna og Torkel hesjer i Indre Sandstøl utlånt av Signy Surdal

tannlause munnen. Han sang gjerne om «Stina, fra Argentina, hadde røde roser i sitt sorte hår.» Han var visst litt tullete. – *Ikkje hørr på han Ole, han tulle bare*, sa Torkel. Ole flyttet til Eikelandsdalen på 60-tallet, og like etter ramla uthuset hans sammen under den tunge snøen.

Kvitingen får vei

Allerede i 1910 var det snakk om at det skulle bli vei fra Rusdal til Kvitingengårdene og Indre Sandstøl. Ola (Ole) Villassen (f. 1877, d. 1952) hadde kjøpt Indre Sandstøl i 1906. Han kom opprinnelig fra Espelistøl og var broren til Aksel. Ola begynte alt under første verdenskrig å jobbe for å få vei til heiegårdene oppe i bygda. Han ville selv betale 3000 kr til dette formålet, sa han, et anstendig beløp i de tider. Ola gikk fra

gård til gård med liste, og fikk folk til å skrive seg på med pengegaver til veien. Til sammen klarte han å samle inn 12 000 kr. Men han manglet fortsatt 50 000 kr, for arbeidet ble kalkulert til å komme på 62 000 kr. Å få de styrende i Lund kommune til å betale veien, nyttet ikke, for de regnet den for å være en gårdsvei. Da bestemte Ola Sandstøl at han like gjerne kunne «gå til topps». Så han dro til Oslo for å snakke med Kongen. Han møtte ikke kongen, men kabinettsekretæren. Sekretæren hørte på Olas planer, skrev brev til ordføreren i Lund og spurte om denne veien hadde noe for seg, slik Ola Sandstøl mente, og om det var mulig å bevilge statsmidler. Ordføreren mente derimot at veien fikk vente til det ble gitt ordinær veiløyving. Dermed ble det ingen vei i Ola Sandstøl

Anna og Torkel Ousdal i døråpningen på Kvitingen utlånt av Signy Surdal

sin levetid. Etter at Ola døde i 1952, ble det slutt på gårdsdriften i Indre Sandstøl, men Anna og Torkel fortsatte å slå graset der.

I Kvitingen ble Torkel og Anna boende, uten vei. I årene som kom, gikk folket i Kvitingen til fots om de skulle den ene eller den andre veien. Veien fra Rusdal sluttet ved Bjelkebenken, så her satte Kvitingen-folkene opp hver si bu hvor de kunne sette fra seg ting inntil videre, det kunne være kraftfor, gjødsel eller annet nødvendig utstyr. Fra Bjelkebenken bar de deretter alt opp til Kvitingen. Det ble mange tunge bærer i årenes løp. Skulle de til Eik for å handle, gikk de til fots hele veien fra Kvitingen. Signy forteller tante Anna alltid pleide å stoppe før hun kom til garden i Rusdal. Hun måtte stille seg. Hun strammet sokke-

båndene og passet på at hun så skikkelig ut før hun møtte folk i bygda. Anna var ordentlig av seg, både med hus, heim og med seg sjølv.

Så, i 1967 kom endelig veien de hadde ventet på, – en 57 år gammel drøm ble oppfylt! Oppsynsmann Bernt Skarås uttalte til Stavanger Aftenblad i mars 1967: – *Dersom alt går etter planen, vil Kvitingen-gardane få køyrbar veg innan utgangen av året.* Grovplaneringen hadde alt i mars kommet fram til den første Kvitingen-garden. Torkel ble spurt av Stavanger Aftenblad om ikke idyllen i Kvitingen ville forsvinne med all trafikken forbi garden. – *Kanskje det, svarte han, – men verst blir det at moltene innover heiene ikkje får stå i fred til dei er fullmogne. Men det har dei ikke fått før vi fekk veg heller, så det kan nok bli det same.* Han fortalte at de fikk litt godtgjørelse etter lensmannsskjønn for den dyrka marka i forbindelse med vei-byggingen. – *Ikkje møje*, sa Torkel, men han hadde gjerne gitt fri grunn over dyrket mark om det hadde vært nødvendig. Så han var veldig glad for veien.

Den siste som melket på Kvitingen, var Birger Surdal, Signy sin mann. Det var sommeren 1967. Tante Anna var syk, og Birger skulle derfor hjelpe til med «molkinga». Han fikk klar beskjed om å ta på seg Anna sine klær slik at kua skulle kjenne lukta av Anna og ikke bli skremt. Han tok på seg frakkeforkleet og «håveplagget» hennes og gikk bort til kua, ei lita Jersey-ku. Med en gang han tok i spenene, sparka kua ut og tråkket like oppi melkespannet. Kua lot seg ikke lure. Så Birger melket kua mens den stod med ett bein i spannet.

Torkel og Anna ble de siste som bodde fast på Kvitingen. Anna døde først, i 1967. Hun hadde vært syk en tid og Dr. Lund kom opp og fikk henne lagt inn på sykehus. Siden veien til Kvitingen nå var ferdig pukket, fikk Anna Torjeisdatter Ousdal fikk sin første og siste tur på den nye veien da hun ble sendt til sykehuset!

Torkel hadde allerede før veien kom, kjøpt seg moped. Seinere kjøpte han også bil. Det var en liten, rød DAF med automatgir som han hadde kjøpt brukt av Torleika og Anton Handeland. Han hadde ikke førerkort, men Birger Surdal, kjørte for ham når han trengte det. Birger forteller en morsom historie fra denne tiden. Torkel hadde bodd alene lenge, og han tenkte det kunne være greit å få seg ei hushjelp og kokke på gården. Han kjente fra tidligere ei kone som bodde Gyland et sted. Han mente hun var alene som han var, så han ville prøve å få henne med seg til Kvitingen. Han fikk Birger til å kjøre seg til Gyland. Etter litt om og men fant det de mente var rett hus, og Torkel banket på. Kona åpnet, og Torkel bar fram ærendet sitt. Da gapskrattet kona og slo seg på knærne. Mannen hennes levde nå i beste velgående! kom det fra kona. – *Køyr*, sa Torkel til Birger, – *det e allæ te tala om*. Og hjem bar det, strakeste veien, i en bil som oste av piperøyk og karva blad.

Da Torkel ble gammel, var det folk i bygda som syntes at det var for gale at han skulle bo alene langt opp i heia. De prøvde å få ham til å flytte til Solvang aldersheim. Torkel sa nei. – *Eg vil kje sidde på lånte krakka*, sa han. Men etter

Anna Ousdal i døra. Torkel Ousdal og Solveig Rusdal på trappa med hunden Freia. utlånt av Signy Surdal

ei tid flytta han likevel ned til Moi, og her fikk han det godt. En bekjent spurte ham hvordan det var på Solvang. – *Det e som di finaste hotellan i Wasjington*, svarte han. Torkel døde i 1979. Både Torjei, Torkel og Anna Ousdal ligger begravd på Lund kirkegård.

Torsten Rusdal (f. 1915), bror til Tønnes, kjøpte Kvitingen av Torkel. Pengene de hadde i banken, hadde Torkel og Anna bestemt at skulle gå til Nordea Radio og Samenes Venn. Kontanter de hadde spart gjennom et langt liv, hadde Torkel heime på gården. Disse hadde han lagt i et melkespann og gravd ned i myra før han flyttet til «heimen». En dag fikk han besøk på Solvang av en reisende emissær. Torkel fortalte ham om pengene, og sammen dro de i drosjen til Tomas Rannestad opp til Kvitingen. Der

ble melkespannet gravd opp, og pengene forsvant med emissæren!

I dag eier Sigmund Rusdal (f. 1945) de to brukene på Kvitingen. Han er eldste sønn av Torsten og søskenbarnet til

Signy og Ingeborg. Sigmund og kona Gretlis tar godt vare på garden De sørger for at Kvitingen i dag er velstelt og flott der den ligger i bakkene mellom Lund og Sirdal.

Kilder:

- *Muntlige kilder: Ingeborg Hamre (f. Rusdal), Signy Surdal (f. Rusdal), Birger Surdal*
- «Kvitingengarden får veg etter å ha venta på han i 57 år», fra *Stavanger Aftenblad*, 30.mars 1967
- «Førland – ødegård og hyttegrend», *Ættermål nr 7, Torbjørn Kjørmo, 2007*
- *Sirdal, gard og ætt, bind 1, Per Seland, 1980*
- *Lunds historie I. Gården og slekten, Ingjald Mehus, 1961*
- *Lunds historie II, Folk i Lund de siste hundre år, Olav Heskestad, 1986*
- *Hetland skipreide i 450 år, bind 1, Heskestad sokn, gard, ætt og folk, Petrus Valand og Olav Heskestad, 1971*

Heskestad kirkes indvielse

Etter «Vestlandsposten» for 6. april 1905

Trods den bidende kolde Nordenvind og en og anden Snekave fra Morgenen af var Tilstrømningen uhyre. Ikke få kom fra Egersund, og fra de nærmeste Nabo-sogne kom endnu flere. Det lykkedes dog nesten hele den store Folkeskare at slippe innenfor Døren, og man «nøiedes med yderste Vraa»*, om ikke en bedre Plads var at opdrive.

Kirken skal efter Planen have Siddeplads for noget over 300, men igaar hadde mindst det dobbelte Antal skaffet sig Plads. Alt gik dog godt, stille og pent for sig.

Denne nye Kirke gjør et tiltalende Indtryk utenfra, og kommer man ind, forstærkes dette Indtryk, uagtet Væggene endnu savner det sidste Malerstrøg over seg.

Sæderne er nette og bekvemme, Midtgangen er fra Alterringen og til Udgangen belagt med et massivt Kokusteppet, hvilket forresten aldrig burde savnes i nogen Kirke. De farvede Vindusglass, som erstatter Altertavlen bag Alterringen, tager sig ganske godt ud.

Kirken er lys og giver i det hele et letlig og net Indtryk. Med et Ord sagt: Heskestad Menighet har faaet et værdikt og smukt Gudshus. Og saa billigt, man har faaet det. Til omkring 12 000 kroner.

Det frivillige Arbeide, som er ydet paa Grundmuren og de Prydelser, som en Kvindeforening har tilveiebragt, blandt andet en stilfuld Lysekroner, kan vel verd-

settes til ca. 2 000 kroner. Saa Kirken fuldt færdig skulde koste 14 000 kroner.

Opmuntrede ved den Sympati Kvindene mødte under sit Arbeide for Ervervelse af Lysekroner og andre Prydelser til Kirken, tenker man allerede paa at begynde en Indsamling til Orgel.

Foruden Biskopen deltok Provstiets fem Prester, nemlig Sognepresten til Lund og Heskestad, Vindenæs, Hellelands Sogneprest Isachsen, Sogneprest Olsen, Sokendal, Provst Magelsen og Kateket Andersen, Egersund, samt Sognepresten til Haa, Hr. Holm.

Efter at provsten i en kort Tale hadde innledet Høitideligheden, læste Prestene de i Ritualet foreskrevne Skriftstykker, medens et for Andledningens dannet Sangkor mellem hvert Stykke sang Vers af den kjendte og stemningsfulle Salme : «Kirken den er et gammelt Hus».

Til Tekst for sin Indvielsespræken hadde Biskopen valgt Salme 116 og samlede sine Betragtninger over følgende Punkter i Teksten :

- 1). Hvorledes skal jeg gjengjælde Herren alle hans Velgjerninger ?
- 2). Jeg vil opløfte Frelsens Kalk og
- 3). Påkalle i Herrens Navn.

Den i egentligste og bedste Forstand enfoldige og hjertevarme Udlæggelse blev paahørt i andaktsfuld Stilhed af den store Forsamling som sikkerlig længe vil bevare Mindet om det første herlige Samvær i den nye Kirke.

Nye Heskestad Kyrkje innviet i 1905. Utlånt av Marta Skjerpe.

Flott innredet med den vakre altertavla i bakgrunnen. Glassmaleriene henger nå i Fjellhaug bedehus på museet. Utlånt av Marta Skjerpe.

Efter Gudstjenesten gaves Middag for Biskopen og de øvrige Geistlige samt nogle andre indbudne. Lensmand Ueland fungerte som Vært. Under Maaltidet henvendte Værten nogle hjertelige Ord til Biskopen og udtalte bl. andet, at han havde lært at kjende flere av Stiftes Biskoper. En Hovedfeil ved dem alle havde været, at deres Virke var blevet alt for kortvarigt. Nu ville han ønske, at vor nåværende Bisp maatte faa Kraft af Vorherre til at virke længe i sit høie, betydningsfulde Kald. Sluttelig rettet han en varm Tak til Biskopen for, hvad han i dag havde gjort for Heskestad Menighed.

Biskopen takkede for Værtens venlige Ord og for al Tillid og Kjærlighed, som var vist ham.

Godt og vel færdige med den vellykkede Middag meldtes Togets Ankomst og man maatte skilles. Biskopen reiste til

Presten, Vindenæs. Utlånt av Marta Skjerpe.

Egersund hvor Visitas begynder imorgen.

**Vraa, bortgjemt krok.*

*Hentet fra «Bygd og By i Rogaland 1961.»
Utlånt av Jorunn Skjerpe.*

Et kvad fra 1942

Dette kvadet er skrevet av Notto Li som var lærer på Framhaldskulen 1941 - 42. Den var da på Ualand Handelslag.

No eg kveda vil eit kvad - om ungdomar fra Heskestad, som gaar paa framhaldsskule for meg her i vinter.

Dei fleste gaar paa Ueland. Eide krins er mindre, han. Tilsaman færre utav gutar enn av gjenter.

Fyrst saa tek vi Ueland. Einar vrid seg det han kan, medan Georgs hikst og klukk er lett aa høyra.

Tønnes trampar med sin hæl. Bertil lær seg mest i hel, og han kleier seg saa ofte bakom øyra.

Gjentene er mange fleir. Skal eg nemna alle dei, vil eg byrja med dei løgnaste i laget.

Signe, ho er stor og brei. Marta, ho saa lite sei'. Men Marie lær ein laatt av rette slaget.

Eddy, ho er stor og kvikk. Sterk som «Bamse» er ho visst. Klara sit saa stød med skautet sitt kring skallen. Ester, stor og traust og blid. Sameleis kan Minny bli. Dei er kjappe til aa springa etter balen.

Sina, ho er stor og tung, heller ikkje ganske ung. Anna lær og bøyer seg framover pulten. Borna vabbar att og fram. Alis sit ved ovnen varm. Baae tvo er av dei kaataste i flokken.

Ut på Eide er det faa. Fleire der er heller smaa. Mon spør om ikkje nasen sit paa rette staden. Olav rigger stød og brei. Arnold, han er ein av dei, som er roleg av seg ute og paa «salen».

Haakon spring no det han vinn, som det galdt om død og liv. Tom er spak, men han er største mann i klassen. Jakob kikker no og daa - fram til tavla for aa sjaa. Han vil ikkje kjøpa «katten ned i sekken».

Rannveig, svingar paa ein stol. Ho er ikkje «fødd i fjor». Tordis bøyer seg og friser heller ofte.

Edith sit saa stilt og trutt, ofte høyrer vi et «uff». Olga, ho er tru og gjerer det ho lovte.

Avskrift fra Kvadet som låg i skuffa hos Edith Stene.

Skrevet av Jorunn.S Bjørnevold

Elevene fra Ualand som gikk på framhaldskulen på Ualand Handelslag 1941/42. Og læreren Notto Lie. Utlånt av Marta Skjerpe.

Telefonsentralen på Moi

Moi har verdens mest moderne og tidsmessige telefonanlegg som snart skal skiftes ut med gammeldags automatsystem.

Forundret over overskriften? Bare tull, sier du? La oss da få illustrere hva vi mener med en historie fra den gang vi bodde i Oslo, byen med det store hjertet:

Vår bedre halvdel skulle ringe til Moi, til sin søster, fru sånn og sånn. Hun slo derfor 026 (dette var før den tid da du kunne få Moi sentral på fjernvalg). Tut-tut-tut-tut- i det uendelige. Endelig en stresset damestemme med grønns i:

- 026.

- Jeg skulle hatt fru sånn og sånn på Moi.

- Har De nummeret?

- Nei, men sentralen på Moi vet nummeret.

- Nei, det gjør de ikke. De må ha nummeret!

- Jammen de vet nummeret der. De kan alle numrene i bygda.

- Det er ikke mulig. Hvis De ikke har telefonkatalogens del 6, må De vennligst ringe opplysningene og komme tilbake.

Og slik fortsatte det en stund, til telefondamen med hørbart sukk gav seg og lovet under tvil å forsøke uten telefonnummer. Samtalen med Moi sentral ble overhørt.

- Moi?

- Det er en her som skal ha fru sånn og sånn. Abonnementen har ikke nummeret.

- Fr. sånn og sånn e'kje heima.

- Hva behager? Hvordan vet De det? De har jo ikke forsøkt å ringe?

- Hu gjekk just øve bruå. Eg tru hu er hos Ska me forsøka der?

Langt opphold, lang nese. Telefondamen på 026, plutselig høflig, imøtekomme:

- Hørte De det? Skal vi forsøke det nye nummeret?

Jo, det ble samtale den kvelden. For et enormt EDB-anlegg som skal til for å yte en slik service!

Men fra den 12. desember 1975: O, VE DIG, MOIER! For på den dagen vil den praktfulle institusjonen som telefondamene på Moi utgjør, bli skiftet ut med en lallende idiot av en **automatsentral** som kan si «tut». Lange tuter når det ringer, korte når det er opptatt. Basta! Ikke kan du ringe sentralen og spørre **hvor** det brenner **når** det brenner på Moi, ikke kan du ringe sentralen og be om drosje. Nå må du selv jage bygda rundt for å finne brannen, eller du må vite hvem av sjåførene som er inne. Ellers tuller du bort kostbare tellerskritt. For det kan godt hende at hvis du ber om Rannestad, så sier Moi sentral at - *han søve middag for han køyrde så mykje i natt. Du skal få Smith Røyland i stedet.* Og du skal få lære deg å slå opp i telefonkatalogen, denne festlige trykksaken fra vårt kjære televerk. For til denne dag har en ekte innfødt moier sluppet å bla i dette gedigne verk, han

sveiver bare på sitt svarte apparat og forlanger **navnet** på den han skal snakke med! Men nå skal han altså lære seg å stikke sin krokete finger i små hull i en skive og dreie rundt fem ganger. Og gjør han feil bare én av de fem gangene, så er han én krone fattigere. Ja du, skrekk og gru!

Men det er mer moderne med automat-telefonen, sies det. Galt! Det er i dag vi har det mest moderne, det mest tidsmessige som finnes i verden for formidling av telefonsamtaler. La deg ikke forlede til å tro at det utstyr som nå skal overta, er bedre på noen som helst måte. For nøyaktig det samme skjedde da supermarkedene fortrengte de gode, gamle små butikkene: Arbeidet ble lagt over på kunden! Og det ble ikke billigere å handle, ikke enklere.

Men skal vi spå litt – og det gjør vi så gjerne- så blir det kanskje slik at når oljepengene om noen år har fått vår levestandard til å vokse sånn passe langt inn i granskauen – da kaster vi hele ruklet av en automatsentral på fyllingen i Skår, og installerer søte damer igjen med nummer i hodet. Kanskje.

For damen på Moi telefonsentral har mer enn 350 lokalnumre i sin hukommelse. Hver eneste av de 8 – 10 damene som arbeider der har så mange numre lagret under krøllene, ordnet på navn, ferdig til øyeblikkelig bruk. Det er ikke noe juks – det har vi jo konstatert ved selvsyn – snoren som skaffer deg forbindelse, settes alltid i det riktige hullet, uten nøling, uten at de må slå opp noe sted. Men ikke bare det – damene har nesten like mange fem-sifrede telefonnumre til byer rundt hele Norge i hodet

– i tillegg til de lokale! Det er numrene som firmaene på Moi bruker ofte. Utenom det, så vet de også som regel hvem som passerer over «bruå», det er heller ikke så lite å passe på.

Så Agder fant ut at vi ville snakke med disse vidunderne av noen damer, og samtidig liksom holde gravøl over en snart henfaren tid. Derfor ble det bestilt spesialkonstruert marsipankake fra Skiftesvik, dekorert som en **automat-telefonnummerskive**. Kaffe skulle damene holde selv.

Og så befant vi oss bak døren med «Ingen adgang» på. Bak den satt tre damer. Her var selve «jomfru-buret» - ubetrådt av mannefot. Telefoner konstant – ikke ett sekund kunne de slappe av. Akkurat på denne tiden var der en fjerde dame, avløser i frokosten, så litt om senn fikk vi vekslet noen ord med alle. Det ble noe hektisk over hele intervjuet, men det var jo kaffen og kaken som var hovedsaken.

Alle – Taletta Håland med 40 år som telefondame bak seg, Lilly Olsen med 16 år, Signe Vigdis Eriksen og Hilda Waldemar – var skjønt enige om at folk var fryktelig gilde. Alltid greie, de kunne knapt huske at noen hadde vært sinte. Og så var det greit å følge med i det som skjedde, men å lytte til samtaler, det var det simpelthen aldri tid til! Og det tror vi så gjerne, for maken til travelhet som hersket i det lille rommet, finner du ikke i 7 prestegjeld.

Ja, slik som det er nå, kunne det ikke ha fortsatt stort lenger. Vi hadde blitt utslitt ganske snart. Vi har bare ti linjer ut, og det er altfor lite med den trafikken som er blitt. Rikstelefon og lokalte-

lefoner har økt kraftig i de siste årene, men vi har det samme utstyret, sier Lilly Olsen.

- Men bortsett fra å ekspedere samtaler for folk, hva må dere ellers gjøre?

- Du vet at folk spør om alt mulig, sier Taletta Håland. -Får de ikke forbindelsen, så spør de om vi vet hvor folkene er! Det er greit når vi tilfeldigvis vet det. Du kan nesten si at vi er føremelding, værmelding, telefonavisen og alt det som i byene finnes på null ditt og null datt. Så det er ikke bare å ekspedere samtaler.

Nils Rasmussen: - Jeg husker en gang jeg ringte hjem fra Amerika. De skulle absolutt ha telefonnummeret der også, så de fikk privatnummeret mitt. Men ingen hjemme, og telefonsentralen på Moi overtok. Først ble det ringt til Leif, så til pappa, men ingen hjemme. Til slutt ble det forsøkt hos Kåre som var hjemme. Men jeg tviler ikke på at Moi sentral hadde funnet alle hvis de hadde hatt litt tid på seg. Og det vil jeg også si som

representant for den største telefonbruker i bygda, at den service som er blitt ytet av Moi sentral. Vi har aldri fått et vondt ord derfra, og aldri har det vært nødvendig å bruke seg på sentralen heller. Alt har gått perfekt og uten gnisninger.

Damekoret på Moi sentral: - Folk e gilde!

Men som sagt, vi skal få andre tider å døde fra den 12. desember. Dystre utsikter, ingen gilde damer lenger til å gi deg forbindelse. Robotene har erobret enda en skanse.

Og marsipankaken, den spesiallagde kaken til Bjørnsen, hva skjedde med den? Den som til forveksling lignet en nummerskive på en automattelefon? Den forsvant. Under huiende, jublende munterhet åt damene hele nummerskiven. Hvert spor av den er borte.

Nøyaktig som kannibaler gjorde med sine fiender...

Kilde:

Avskrift fra Agder, 29. august 1975, av Toril Salvesen

Tillegg:

De jobbet tre skift på telefonsentralen. Tre personer på dagskift, tre på kveldsskift og en om natta.

Taletta Håland var sjef på sentralen. Hun kom fra Jæren og bodde i Voilåshuset. Andre ansatte var Lilly Olsen, Signe Vigdis Eriksen, Liv Gursli, Hilda Waldemar, Bjørg Hellenen og Tordis Haukland. Sistnevnte jobbet alltid nattskift.

Kilde: Signe Vigdis Steinberg (f. Eriksen)

Til telefondamene på Moi

Melodi: Barndomshjemmet

Kjære damer som har slitt ved telefonen,
sittet trofast vakt ved morgen, middag, kveld.
Nå når dere byttes ut med summetonen,
vil jeg gjerne si et vemodsfylt farvel.
Aldri mere skal en vennlig stemme si meg:
Nei, han Tøge, han har gått fra sitt kontor.
Trenger du en drosje, kan du bare gi deg,
for han Thomas han er dratt til Flekkefjord.

Aldri hørte jeg en sint og gretten stemme,
summetonen blir det sikkert verre med.
Den vil aldri svare: Han er sikkert hjemme,
bare vent litt, han er gått på didelide.
Når jeg ringte hjem og kona ikke svarte,
var det alltid trøst og vennlighet å få.
Det gjør ingenting, en vennlig røst forklarte:
Ring til Skiftesvik, hun er der nettopp nå.

Jeg vil grue meg når jeg skal løfte røre',
det som før for meg og andre var en fryd,
for det eneste vi kommer til å høre
er en upersonlig, ekkel summelyd.
Dere følges nå av takk fra alles hjerter,
Vi står samlet denne triste sørgestund.
Og vi sier, selv om avskjedsstunden smerter:
Tusen takk fra alle mennesker i Lund.

Vennlig hilsen Bjarne Runhovde, Moi 201
Takk til Marie Gursli som kom med sangen!

Liv Gursli (f. Surdal), Hilda Heskestad
(f. Waldemar), Taletta Håland, Lilly Olsen.
(Foto: Agder)

Lilly Olsen og Taletta Håland koser seg med
«telefonkaken»
(Foto: Agder)

Mestertyven Ole Høiland på Moi

Av Per Christoffer Salvesen

Det er skrevet mye om den mytebefengte stortyven Ole Høiland. Det finnes nesten ikke en by eller ei bygd på Sørlandet som ikke har ei «Røvershåle» der Ole skal ha søkt tilflukt i sin omflakkende tilværelse. Det finnes utrolig mange steder der muntlig historie forteller at han skal ha gjemt en skatt. Men merkelig nok har det blitt funnet lite eller ingenting.

Ole Høiland er mest kjent for det spektakulære innbruddet på Norges bank nyttårsaften i 1834 der han hadde dirket opp 7 dører og stjal den svimlende formuen på 64.000 spesidaler (i dagens kroneverdi ca 12 millioner). 18.000 av dem har aldri kommet til rette.

Ole fartet vide omkring og var flere ganger også på besøk i Rogaland. Mest kjent er nok innbruddet i prestegården på Helleland sammen med den lokale tyven Tengsareid.

Han besøkte også Lund, antagelig flere ganger. Hans Seland forteller i Grannen i 1915 om da Ole Høiland besøkte Kvelland der han stjal arvesølvet fra Jens Bergendahl*.

Seland skriver: *Stortjuven Ole Høiland kom til Jens Bergendahl på Kvelland og gav seg ut for hestehandlar. Dei tykte Ola var ein røddug og gild kar og tok vel imot ham på alle måtar, gav han beste gjestesengi og synte han enda til sylv-*

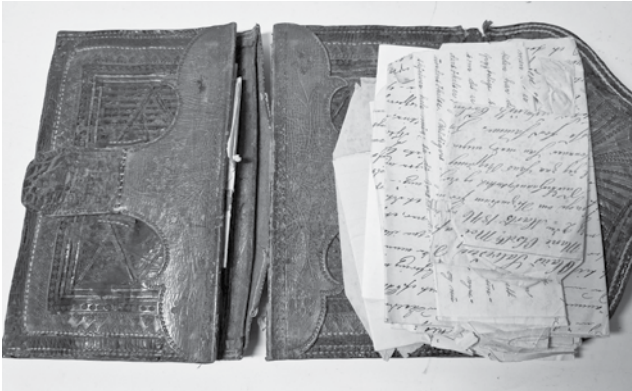
skrinet med alt det gamle arvesylvet. Men om natta tok Ola sølvskrinet og strauk sin veg. Dei fann att skrinet eit stykke frå gården. Det hadde han slege sund. Men sylvet fikk dei aldri att. Dette var nok til i same rennet, då han stal hjå Kirsebom i Sokndal.

Men Ola skulle sagt sidan at dette var noko av det styggaste og vanærlegaste han tykte han hadde gjort, og at han trega det sårt at han han lønte dei soleis, dei som hadde vore så snille med han.

(*Jens Bergendahl var odelsgutt på Kvelland og hadde blitt oppkalt etter Jens Bergendahl, sokneprest i Lund mellom 1800 og 1803.)

Etter som jeg leser dette i Grannen, kommer jeg på en historie min farfar Kristoffer fortalte meg da jeg var en liten guttunge og satt på fanget hans. Han åpnet det gamle skatollet som sto i gangen og hentet en gammel, stor lommebok i skinn. «Denne har tilhørt tjuven Ole Høiland». Far, Salve Olaus, fant den på Hauen der verkstedet står. Pengene var ødelagt, men her er lommeboka.»

Jeg har tenkt mange ganger på denne «røverhistorien», og tenkt at den er en av utallig mange slike historier som enda fortelles. For eksempel har nok mange eldre i Lund hørt om Høilands gullskatt som skal ligge begravd i ura i Drangsdalen.

Lommeboka som ble funnet i et steingjerde på Hammeren, gården Moi, av Salve O. Salvesen på slutten av 1800-tallet.
Foto: Per Christoffer Salvesen

Kjent tegning av Ole Høiland da han satt på Akershus

Lommeboka har jeg enda og den er imponerende, men her ligger ingen spesidaler eller bevis. Bare noen gamle brev. Ole hadde ikke skrevet navnet i den!

Men så er det når jeg sitter og leser i Grannen om Oles innbrudd på Kvelland at et lite avsnitt litt lenger nede på siden vekker min interesse. For her står det:

Det gjekk eit ord etter Ola Høiland at han hadde lagt ned ein skatt på ein stad der ein samstundes kunde sjå både husene på Moi og Lundevatnet. For ei 35 år sidan, etter utskifting, flytta dei nokre gamle steingardar på haugen sunnanfor Salvesens hotell på Moi. Då fann arbeidsfolket ei gammal skinntaska som kunde vore ei seddelbok. Det var farga papir i, men det var jo rote og skjemt av snødriv og væta og tidi så at det var inkje tess. Men folk gissa på om ikke dette likevel torde vera «skatten» som Ola Høiland vilde vita han hadde gøymt her.

Dette skriver Hans Seland i det aller første nummer av Grannen datert 1915.

Så kanskje dette er Ole Høilands gamle seddelbok? Nærmere sannheten vil vi vel aldri komme. Men det er mulig. Vi vet at han ofte var i distriktet og gjorde innbrudd både alene og med lokale hjelpere. Han satt i varetekt i arresten som enda står inne på Lensmannsgården Moi. Kanskje var det han som skrev: «Fanden tage dette Hul» på døra der. Det vil vi vel aldri få svaret på.

Historien om mestertyven og utbryterkongen Ole Høiland er spesiell. Han beskrives både som en skurk, men også som en helt som stjal fra de rike og ga til de fattige. Sannheten er at han var en gutt som vokste opp under vanskelige forhold. Foreldrene var fattige. Han var dreier og svært fingernem. Det kom til nytte når han brøt seg inn hos både lensmann og prest, fattig og rik. Han ble et produkt av tiden, fattigdom og et rettssystem som kunne være knallhardt mot de svakeste i samfunnet. Han ble en folkehelt midt på 1800 tallet, men endte sine dager i et bur på Akershus festning.

Surdal Rokkefabrikk

*Et industrieventyr i Hovsherad gjennom 50 år. Fra 1868 til 1918
I Teian på Surdal ble Surdal Rokkefabrikk etablert.*

Av Einar Surdal

Rokkens historie

Hovedprinsippet i all spinning er at fibre trekket ut og tvinnes så de henger sammen i en tråd.

I følge Wikipedia ble det brukt primitive redskaper allerede i steinalderen til å lage tråd, tau eller til det vi i dag kaller garn. Steinalderen sluttet ca. 1.800 år f.Kr.

En utviklet versjon av spinne-rokken, ble etter hvert tatt i bruk i India i hundreårene etter år 500. Oppfinnelsen med hjul og snoroverføring ble via Orienten ført videre til Europa i middelalderen på 1100 tallet. Utover på 1200 tallet ble rokken etter hvert utviklet til å ligne på den modellen som vi kjenner i dag.

Noen forretninger eller omsetningsledd så seg truet av det effektive redskap som rokken etter hvert ble, og i noen store byer i Europa ble det forbud mot å ha rokken i bruk. Frykten for konkurranse fra den effektive rokken var nok til stede. Dette forbudet ble i Europa opprettholdt fram til 1400 – 1500 tallet.

Til Norge kom rokken på slutten av 1500 tallet. Den ble ikke vanlig før ut på 1700 tallet. På denne tiden ble rokkene tatt i bruk ved tukthusene, spinnehuse-

Rokk produsert i Surdal Rokkefabrikk.

Foto Lund Bygdemuseum og kulturbank

ne og fengsler der mange barn og kvinner var samlet. Utover på 1800 tallet ble rokken ytterlig forbedret og gjort mer effektiv.

Spinning, veving og arbeid med tekstiler var tidligere et typisk kvinnearbeid. Arbeidet var tidkrevende, og det krevde nøyaktighet dersom en skulle få godt resultat. Det måtte trening til, og de som gjorde dette arbeidet, ble stolte når de fikk det til.

Etter hvert skulle flere familier ha til-

Vanninntak fra elven i Stokkva diket.
Foto Einar Surdal

gang til rokk. Det oppstod et behov for å kunne kjøpe rokker, og noen så mulighet til å kunne produsere dem. Det ble etablert fabrikker også i Lund, og i midten av første halvår av 1800 ble de første rokkefabrikkene etablert på Moi.

Surdal Rokkefabrikk ble etablert i andre halvdel av 1800 tallet. Plasseringen av fabrikken var i Teian på Surdal. Planleggingsfasen startet i 1868. Det var jordskifteretten som la grunnlag for at grunneiere på Surdal kunne gjøre inngrep i hverandres eiendommer og etablere en fabrikk med vannrenne fra garden Eik. Planleggingsfasen og oppbygging av selve fabrikken med vannrenne tok flere år. De hadde store planer når de planla fabrikken.

Vannrennen som forsynte vannhjulet

Eksempel på hjuloppheng til å overføre kraften fra vannhjulet. Foto Lund Bygdemuseum og kulturbank

Verket i Teian ble bygget på tomte til Surdal Rokkefabrikk etter at den ble nedlagt. Mannen på bilde er Theodor Mikkelsen. Foto Geirulf Mikkelsen. Utlånt av Magnar Handeland.

med vann, hadde en lengde på omkring 300 meter. Inntaket av vann i rennen startet på garden Eik, og det er godt synlig i dag hvor rennen startet. Vannhjulet som tok imot vannet, hadde en diameter på 4,4 meter og en bredde på 1,3 meter. Vannhjulet var selve hjertet i fabrikk, og denne kraften som det klarte å levere, ble brukt til sag i sagesbenk og kappsag som stod i kjeller etasjen. Herfra ble kraften overført via reimer til aksler med reimskiver montert i himlingen i andre etasje. Der ble kraften overført til dreiebenker, høvelbenker og kappsager.

Fabrikkbygningen hadde en størrelse på 60 kvadratmeter, og i tillegg var det et sideskur. Et lite tørkehus var der også. De fysiske mål på hovedbygningen var 9,6 meter langt og 6,3 meter bredt. Alt av materialer til bruk ved oppbyggingen

av fabrikk og til senere produksjon av rokker, ble nok saget ved sagen som ble drevet av vann fra elven. Elven kunne i perioder ha lite vannføring, så arbeidet ved fabrikk var nok størst i perioder med rikelig med vann.

De første rokkene som kan dokumenteres omsatt, ble solgt til landhandler Haaver Olsen på Eik. 18. mai 1889 ble det levert rokker for kr. 18,29. Prisen pr rokk var fra kr. 2,22 til kr. 4,75, så denne leveransen var kanskje på 4-5 rokker. Det er grunn til tro at det ble solgt rokker til personer i nærområdet i tiden før 1889. Det ble også produsert gyngestoler ved fabrikk.

Virksomheten ved fabrikk varte fram til 1915. Da var det 2 mann i arbeid. I 1892 var det 8 mann i arbeid ved fabrikk, og dette var kanskje den perioden i fabrikkens historie som det

var størst aktivitet. I 1894 ble fabrikken organisert som et aksjeselskap og fikk navnet A/S Surdal Dreie og Rokkefabrikk.

Surdal Rokkefabrikk ble nok etter hvert innhentet av hard konkurranse og svak lønnsomhet. Det ble liten aktivitet etter 1910, og i 1914 ble fabrikken lagt ut for salg.

Det tok 4 år før det ble holdt auksjon over fabrikkens eiendeler. I en annonse i Flekkefjordsposten i 1918 som har overskriften «Auktion», regnes det opp mange eiendeler som skal bort. Bygninger og tomt med vannfallrettigheter ble etter hvert overtatt av Christian Østrem. Christian sin interesse var produksjon av strøm. Christian bygde om fabrikken og bygde en bygning som var tilpasset til strømproduksjon. Vannrenner som var kraftkilden til rokkefabrikken, ble nå kraftkilde til strømproduksjon i Teian.

Dersom noen vil se mer detaljer omkring Surdal Rokkefabrikk, kan en finne det ved å lese i boken om Sætraslekten. Denne boken kom ut i 2020, og i den er det 18 sider med historie og bilder som dokumenterer fabrikkens historie.

Gyngestol produsert i Surdal Rokkefabrikk. Stolen er malt hvit i senere tid. Foto. Rune Surdal

Historien om min far Bjørn Robert Stenlund

av Tor Birger Stenlund

Forord

Å skrive historien om min far var ikke lett. Det ble ikke en sammensatt historie da mye mangler.

Min far var krigsseiler, men hjemme hos oss ble det ikke snakket om krigen da jeg vokste opp.

Det var nesten et tabu. Min far ville ikke fortelle. Jeg har basert historien på dokumenter som jeg har arvet og det lille de fortalte de siste årene av sitt liv.

Historien til farfar er heller ikke fullendt. Han mønstret av pga. skader og fikk oppdrag i London resten av krigen. Han kom hjem syk etter krigen og døde i 1947.

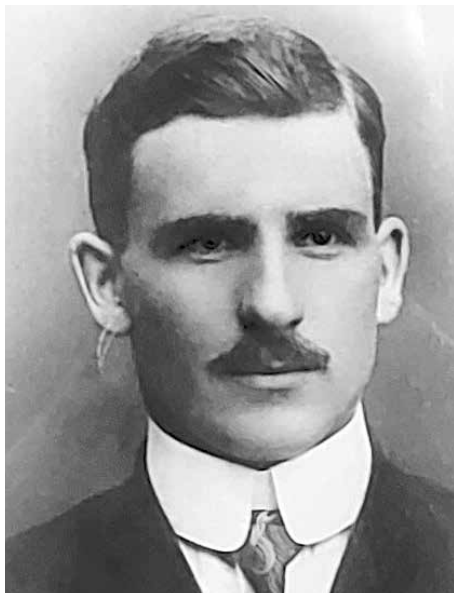
Min far ble født i Arendal 30. juni 1921 og var sønn av Elise Marie og Sven Robert Stenlund. Han døde 26. januar 1994.

For å få denne historien litt kronologisk, ønsker jeg å begynne med min farfar Sven Robert Stenlund

Han ble født i Ekenes i Finland 10. juli 1888, men innvandret til Norge. Han avla troskapsløftet, og fikk sitt statsborgerbrev 18. november 1919.

Farfar begynte å seile på norske skip før den tid. Det eldste dokumentet jeg har fra hans fartstid er signert sjette januar 1917. Da var han styrmann på Barken Clance av Kristiansand.

Dokumentet er fra Lords Commis-

*Sven Robert Stenlund
Utlånt: Tor Birger Stenlund*

sioners off the Admiralty som oversendte en gave for at han hadde reddet en britisk orlogsmatros fra å drukne. (Dette var da under første verdenskrig.)

Senere mønstret han blant annet på et skip eid av rederiet C.H Sørensen & Sønner. Den 20.02 1940 mønstret han på D/S Ringen av Oslo, og var om bord der da annen verdenskrig brøt ut i Norge 9. april 1940.

Den 5. mars 1940 mønstret min far

på M/T Nueva Andalusia av Oslo som lettmatros. Skipet gikk mot New York da krigen brøt ut.

Torpedoen

Min far mønstret på M/T Orion av Arendal, 17 år gammel, den 18/10 1938 til 11/10 1939 og senere D/S Rimac 23/11 1939 til 1/12 1939 som Jungmann.

Videre som Lettmatros på M/T Nueva Andalusia av Oslo 5/3 1940 til 28/09 1941. Mønstret deretter på M/S Toronto av Tønsberg 1/12 1941 til 12/03 1942 (Begge sistnevnte skip gikk da i Atlanterhavskonvoi)

Den 20/3 1942 mønstret min far på D/S Skottland av Haugesund.

Han sto til rors 17/5.1942 da skipet ble torpedert av en tysk ubåt utenfor kysten av USA. Skipet sank på 25 minutter.

En mann omkom, men de andre klarte å komme i livbåten tidsnok. (vedlagt sjøforklaring)

Denne hendelsen var nok vendepunktet i min fars liv. Å lytte etter, eller se etter ubåter eller torpedoer var nok en besettelse for mange sjøfolk i Atlanterhavskonvoien gjennom hele krigen.

Om dette var hendelsen som utløste beslutningen om å melde seg til tjeneste for Den Norske Marine, kan jeg bare forestille meg.

Min far meldte seg til tjeneste og ble utdannet skytter i Lunenburg Canada den 7. mai 1943. Han tjenestegjorde som matros/skytter på forskjellige skip resten av krigen.

Notraskips hemmlige Fond

Notraskip (Norwegian Shipping and

*Bjørn Robert Stenlund.
Utlånt: Tor Birger Stenlund*

Trade Mission) var en organisasjon opprettet for å administrere

den store Norske handelsflåten utenfor tyskkontrollerte områder. Men den hadde også andre oppgaver. Kort fortalt var det slik at norske sjøfolk hadde et bedre risikotillegg i krig enn britiske sjøfolk. For å jevne ut forskjeller i hyre, ble det enighet mellom norske og britiske myndigheter om at norske krigsseilere skulle trekkes i hyre. Disse pengene ble overført til et fond, kalt Notraskips sjømannsfond. Da krigsseilerne kom hjem etter krigen, forlangte de disse pengene utbetalt.

Dette ble avslått av den norske regjering. Det ble da uttalt i stortinget at de ikke var skikket til å motta et så stort beløp. Det var en kjent sak at mange krigsseilere var skadet og led av traumer etter alt de hadde vært igjennom. Alkohol ble kanskje en kur mot traumer og

andre plager. I tillegg opprettet eksilregjeringen i London «Sjøfartsdomstolen». Der kunne krigsseilere dømmes uten rett til forsvarer. De kunne bli dømt til fengselsstraff eller bli svartelistet «Bad elements list». Havnet du på denne listen fikk de problemer med å få hyre etter krigen. Etter mitt syn: Den norske stats behandling av krigsseilerne er et svart kapittel i nyere norsk historie.

Traumer

Heldigvis var det mange krigsseilere som gikk i land, fant annet arbeid, ble gift, og levde et normalt liv men sikkert med sine traumer, ofte i stillhet.

Det samme var tilfelle med min far, han var plaget med traumer og det synes å bli verre med årene. MEN han var flink til å skjule dette, vi barn merket ingenting og heller ikke i tenårene, men det var jo hensikten. Heldigvis hadde han en dyktig Lege på Moi som forsto hva han slet med.

Min far kom ikke hjem før i 1946, han ble dimittert fra marinen den 15. juni i Bergen. Da han møtte opp der, så visste de ikke hvem han var.

Min far fortalte: Vi visste hvordan andre hadde blitt behandlet da de kom hjem. Det ble diskutert å ta hyre og begynne å seile for dollar. (Å bli uteseiler under bekvemmelighetsflagg,) men min far valgte heller å reise hjem for å dimiteres fra marinen.

Jeg har tidligere fortalt litt om min farfar. Dette fordi han bidro nok til at min far fikk hyre etter krigen.

Farfar hadde gode kontakter blant annet med redere på sørlandet fordi han selv hadde seilt for dem som kaptein.

I tillegg fikk min far gode papirer fra Notraskip. Han fikk hyre og reiste ut. Han kom hjem og avla styrmannseksamen den 26.06.1947. Så reiste han ut igjen som styrmann og kom hjem og avla skipsfører eksamen den 27/6 1952.

Vigselattesten

Da min far var hjemme for å avlegge skipsførereksamen traff han Mary Leonora Surdal. Hun var i Arendal for å besøke sin halvbror Arnold Lindås. Min far ønsket at hun skulle være med til sjøs, men det kunne hun jo ikke for de var jo ikke gift. Derfor ble de gift på sogneprestens kontor i Arendal den 5. juli 1952.

Den 27.07.1952 reiste de sammen ut med skipet D/S Fred Christensen av Arendal. Turen varte i 1 år.

Min far fortsatte å seile frem til 1972. Da kom han hjem og tok ut krigspensjon. Han klarte ikke å seile mer.

Han ble tilbudt jobb på kontoret hos NorDan i 76. Her trivdes han veldig godt. Min mor fortalte: «Jeg tror denne perioden nesten var som medisin for han.»

Han sluttet hos Nor-Dan etter at han fikk et hjerteinfarkt i begynnelsen av 1980. Han fikk et nytt stort infarkt 26. januar 1994 og døde bare 73 år gammel.

Her slutter historien om min far.

Litteraturliste

Krigsseilerregisteret.no

Kuben museum og arkiv Arendal

Sjohistorie.no

Notraskip norgeshistorie.no

Private dokumenter arvet etter mine foreldre

Framhaldskolens Danmarks-tur 19.- 30. april 1950

av Esther Helleland

Etter folkeskolens slutt for min bestevenninne fra barneårene, Kari på Moen og meg, bestemte vi oss for å fortsette på framhaldsskolen. Alternativet var å reise til Flekkefjord for videre skolegang, men vi orket ikke tanken på å reise så langt hver dag. Veien fra Moen til stasjonen, der vi eventuelt kunne følge skinnbuss videre, var ca. 2 km. Det var ingen skyss den gangen, vi måtte bruke beina.

Framhaldsskolen 1949 – 50

Vi ble en klasse på 15 elever, fra både Strannen, Hovsherad og Moi. Undervisningen foregikk i Klokkergården som lå rett ved siden av Nygård skole. Der hadde vi gått fra 1945 etter at tyskerne kapitulerte. Vår lærer ble videre Finn Sætre, og han kom fra Haugesund.

I løpet av skoleåret hadde han nevnt om ikke det hadde vært kjekt med en

Framhaldsskoleelevene 1949 – 50. Foran fra venstre: Tore Jendal, Audun Mikkelsen og Sigurd Hamre. Jentene, med pikenavn i parentes, fra venstre: Kari (Moi) Håland, Esther (Moen) Helleland, Else (Dokka) Gya, Gry (Skår) Tveit, Irene (Medby) Lund og Sigrund (Rostøl) Høien. Bakerst fra venstre: Sigurd Eike, Eilert Hognestad, Arvid Moi, Sverre Hofsmo, Tonning Østrem, Arne Eike og lærer Finn Sætre. Foto utlånt av Esther Helleland.

Lærer Finn Sætre. Foto utlånt av Esther Helleland.

skoletur til utlandet. Vi var enige, og turen ble planlagt og bestemt. Den 19. april steg en flokk på toget på Moi. De aller fleste i klassen var med. I Stavanger steg vi om bord i båt som førte oss til Haugesund. Der traff vi Finns forlovede som skulle være med på turen og passe på oss 4 jentene, som var Irene, Kari, Else og meg. Litt rundtur ble det da i Haugesund, blant annet til Haraldsstøtten, før vi dro videre.

Bergen - Oslo

I Bergen overnatta vi på ungdomsherberge på Fløyen. Dagen etter ble det omvisning, og vi var på Festplassen. Kari og jeg fikk også treffe Birgit som var gift med Tobias Moi. De to besøkte faster

Grete på Moen et par måneder hver eneste sommer i mange år. Vi ungene gledet oss til de skulle komme, for de hadde alltid med en liten gave til oss. De ferierte i Grete-huset, som det kalles av dagens eiere, Vivian og Stein Moen. Birgit og Tobias drev forretning i Bergen med fiskeutstyr blant annet. Tobias oppbevarte og pusset opp fiskestenger til turister som var borte vinterstid.

Så gikk turen vår videre med tog til Oslo. Det ble stopp og et langt opphold på Myrdal, og der var det snø. Da var vi ute og kastet snøballer på hverandre. I Oslo hadde nok få av oss vært før. Både Slottet og Kringkastingshuset ble beglodd den første dagen. Men fra da av hadde jeg bedt meg fritatt fra gruppen en stund, og det hadde følgende årsak:

Min ekstra-opplevelse

Da jeg var 12 år, hadde jeg skrevet en hilsen fra søndagsskolen på Moi til datidens barneblad Pinseliljen. Jeg ba ikke om at noen skulle skrive tilbake, men etter ei stund fikk jeg brev fra ei jente på min alder, ved navn Bjørg Baraas. Hennes spørsmål var da om jeg ville bli hennes brev-venninne. Jeg svarte positivt på det, og vennskapet kom i gang. Vi holdt kontakten til hennes død i 2009.

Hennes far het Olaf Baraas og var forstander i Saron, Oslo. De bodde i Båstad i Østfold, men når han ble i byen, overnattet han på kontoret. Det endte med at Bjørg og jeg overnattet der 2 netter, men hvor han gjorde av seg, vet jeg ikke. Ellers ble det en kjempegild dag vi fikk være sammen, og hun ga

Turdeltakerne med lærerens forlovede i midten. Foto utlånt av Esther Helleland.

meg min aller første kulepenn. Den kunne til og med skifte fra blå til rød farge! Senere ble det mange besøk oss imellom. Jeg reiste til henne, hvor vi var på turer og jeg fikk bade i Øyeren. Hun kom og til meg, og en av turene gikk opp til Naså.

Til Sverige, Danmark og hjem

Da jeg etterpå traff gruppen igjen, ble det avreise med tog til Gøteborg, hvor vi hadde en omvisning før ferden fortsatte til København. Det var jo ikke bro over til Danmark den gang, så det ble båtture. Også der lå vi på ungdomsherberge, og var der i flere dager. Da vi kom til Rådhuset og Rådhusplassen, traff Kari sin bror, Andreas, som var der i militæret. Så måtte vi selvfølgelig ha en hel dag i den

Zoologiske hage, og der var det jo så mange dyr å se på, at timene gikk unna. Vi var ganske trøtte den kvelden.

Starten på hjemreisen gikk med nattbåt til Oslo. Det var bestilt 2 lugarer, og det var da bestemt at forloveden til Finn skulle ha den ene hele natta. 2 av oss jentene skulle ligge i den andre lugaren halve natta, og de 2 andre skulle ha resten av natta. Guttene fikk ligge eller sitte i salongen og sove som best de kunne. Siste etappe ble da fra Oslo til Moi med tog og vi vendte så glade hjem, noe både tekst og bilder viser i albumet!

På båten Fjordbris.
Esther, Else, Kari og Irene.
Foto utlånt av Esther
Helleland.

I snøen på Myrdal.
Foto utlånt av Esther Helleland.

Albumtekst:
Vi vender glade heim. Kari, Irene,
Else og Esther.
Foto utlånt av Esther Helleland.

Min historie om Klubben camping

Av Randi Øverland

Klubben campingplass ble åpnet for gjester sommeren 1960.

En campingplass blir til

Jeg husker det godt. Jeg var 8 år. Tidlig på våren kom det noen som leverte byggematerialer og startet med å bygge et lite bygg i hagen vår på Moi. Alle som passerte, lurte på hva vi holdt på med. Bygget så etter hvert ut som ei lita hytte, men var egentlig en utedo – med en slags benk med to store og ett lite hull. Det var dører på to sider av bygget og skillevegg i midten. Det var spennende og mange tilskuere da bygget ble heist opp på en lastebil og fraktet til Tronvik. Men ikke nok med det. Etter hvert kom det nye materialer som ble levert på eiendommen i Tronvik. Et nytt lite bygg tok form. Det var kiosken. Den hadde to store kvadratiske åpninger midt på to av veggene. Det var salgs-lukene.

Min bestefar Osmund eide den flotte lille eiendommen i Tronvik, fire kilometer fra Moi sentrum. Eiendommen hadde i mange år fungert som en utslåtte. Alle kalte stedet for Klubben. Den bestod av ei flott gress-slette omkranset av Lundevatnet. Den eneste bygningen der var restene etter ei gammel løe. Ei nedlagt jernbane-linje der skinnene var fjernet, delte eiendommen. Den bratte fjell-teigen på oppsiden av sletta, med mye

Birger Øverland i kiosken på Klubben.
Foto utlånt av Randi Øverland.

skog, var delt av Riksvei 40, som ble E18 fra 1965.

Hvordan min gode og aktive pappa, Birger Øverland, kom på at han skulle drive campingplass, vet jeg ikke. Men jeg husker at han var meget ivrig og mente det var behov for en campingplass på Moi. Han var født i 1912 og var treindustriarbeider i tredje generasjon på Stolffabrikken. Utdannet snekker. I tillegg var han korrespondent med pres-

sekort for Rogalands Avis. Han hadde i oppgave å skrive om alt som skjedde på Moi og nærmeste omland.

Pappa hadde ikke bil, men en tung, lyseblå herresykkel. Den var transportmiddelet mellom huset vårt på Strånnå på Moi og Klubben i Tronvik. I mange år utgjorde denne strekningen ofte søndagsturen vår. Pappa og jeg gikk til fots for «å sjekke

om alt var i orden», som han sa. Hovedhobbyen var skimting. De mange steinurene på flere sider av eiendommen, var fulle av flate og passe store steiner. Klarte jeg seks eller syv hopp, var jubelen stor – og pappa tilfreds!

Campingplass i Lund kommune

Men så ble det etablert campingplass. Navnet ble selvfølgelig Klubben camping. Og etter en stund var det på tide å skifte ut sykkelen med moped. Seint og tidlig kunne en høre Birger Øverland ut over Strånnå, opp den drøye Hamrebakken og ned i full fart. Vel, vel, full fart var nok litt overdrevet. Han holdt stort sett 40 km i timen. Jeg ertet han med at det var «daukjøring».

Fine NAF-skilt var godt plassert på hvite og blå jernstenger ved hovedveien. De viste hvor en skulle svinge av. Medlemskap i Norges Automobil-Forbund (NAF) var ordnet, og omtalen i boka

Birger Øverland (til h.) i hyggelig prat med Hildur og Otto Liebich på campingplassen. Foto utlånt av Randi Øverland

deres var viktig reklame for plassen. Pappa mente det ideelle antallet telt var 20-30. Det var plass til ca 50, men da var det overfylt og mange utfordringer. Den beryktede vannpumpa tålte sjelden for mye press, toalettene skulle skinne og søpla hopet seg opp.

Bil etter bil ankom. Ofte med både fire og fem personer. Flest turister kom i det vi kalte fellesferien. Industrien i hele Rogaland hadde ferie samtidig. Det kom noen gjester allerede på fredagene, men de fleste kom lørdag eller søndag. Det var mange familier fra Bergen, Stavanger og Sandnes som teltet. Det var de som var så heldige at de hadde bil og telt på 60-tallet. Noen få kom syklende eller på motorsykkel. Vi skjønnte at avstanden fra Stavanger og Sandnes til Moi var midt i blinken for industriarbeiderne og forskjellige næringslivsfolk når de startet ferien. De kjørte til Moi, lå ei natt eller to på Klubben før de kjørte

Birger Øverland på Klubben. . Foto utlånt av Randi Øverland.

videre til Sørlandet og Østlandet. Da ferien nærmet seg slutten, kom de ofte tilbake og tok en overnatting før de reiste heim igjen, brune og fine.

Mange kom år etter år. Noen ble på Klubben hele ferien. Teltene var oransje, blå eller grønne. Spesielt godt husker jeg noen hvite telt uten bunn og med en stang i midten. En stamgjest-familie fra Stavanger hadde et slikt telt som kjøkken. Primusen var standard kokeutstyr. Og selvfølgelig plasserte de teltet på samme sted hvert år. Gjестene rodde lange turer. Noen helt til Åna-Sira. Ørretten i Lundevatnet var populær. Oter var fiskeredskapet det oftest ble fangst med. Fiskestang der snøret var dobbel og krok med mark, var også i bruk. Fisk var det nok av. Mest stas var når de fikk lov til å sette garn. Da lånte de den flatbunnede prammen som oftest lakk den som en sil. Som regel var det en som rodde og en som øste. Det var en kunst

å ro, øse og i tillegg håndtere oteren – selv om man var to! Turer til topps på Tronåsen og til gården i Bringedal var også populære aktiviteter.

Bjørnsen og With fra Stavanger

Bjørnsen og With fra Stavanger er de stamgjестene jeg husker best. Det var et vennepar som tydelig trivdes i hverandres selskap. De hadde med seg 3-4 telt og lå hvert år i det vi kaller Hagen – nedest helt til høyre på plassen, bak de gamle epletreene. Bjørnsen hadde en sønn i tenårene, mens With hadde en sønn på min alder. Han ble som en bror for meg. Yndlings-hobbyen vår var å fiske med oter og å bade. Høydepunktet var imidlertid da pappa kom med beskjed om at han burde reise til Flekkefjord å dekke saken om Sirkus Arnardo for Rogaland Avis. Arnardo skulle stoppe og ha forestilling i Flekkefjord denne gangen. Jeg hadde aldri vært på sirkus,

«Retro-camp» i nyere tid. Foto utlånt av Randi Øverland.

og det hadde heller ikke min gode kamerat. Pappa sa vi kunne være med. Det var stas! Han hadde pressekort og vi fikk gratisbilletter. Men hvordan skulle vi komme til Flekkefjord? With sa han kunne kjøre oss. Regnet pøste ned og plutselig stod bilen fast i bakken fra Klubben opp til hovedveien. Bakken er meget bratt. Vi ble helt ville med tanke på å ikke rekke fram i tide. På tredje forsøk og med gjester fra campingen som dyttepersonell, klarte vi heldigvis å komme opp. Hvem skulle tro det, vi hadde sitteplass helt framme ved sirkusringen på stoler som var kledd med fløyel. Ja, så nær dyrene, sjonglørerne, akrobatene, klovnene og ikke minst Arnardo selv, at vi nesten kunne ta på dem. Jeg glemmer det aldri!

Anne Margrethe og meg som camping-arbeidere

Lundevatnet er meget dypt og kaldt nesten hele sommeren. Tilsiget fra Sirdal

via Sira gjør at det skal mye til for at vi får nyte over 18-19 grader i vannet. Men det hender. Uansett så skulle det bades. Min gode venninne Eli Bø og jeg syklet ofte til Klubben. Da vi fylte 10 år, fikk vi lov til å stå i «bua». Vi solgte brus fra Tou og Berntsen, is fra Jaarvik og sjokolader fra Freia. Det eneste prinsippet min far var nøye på, var at vi ikke spiste for mer enn vi solgte! Det holdt vi nøye regnskap med – men det holdt hardt mange ganger. Salget gikk ofte tregt, men lyspunktene var når det kom unger fra Tronvik. De handlet mye og var greie å snakke med. Fortsatt snakker flere av de om «snopturene» til Klubben.

Min storesøster Anne Margrethe var kiosk-sjefen. Hun var 14 år da pappa åpnet kiosken i 1960. Unge gutter fra Moi kom syklende for å henge rundt kiosken vår – og jeg skjønnte raskt at de ikke var der for å handle!

Anne Margrethe var den perfekte hjelperen for pappa. Det kunne bli

Åge Danielsen på den nye minigolfbanen.
Foto utlånt av Randi Øverland.

mange lange timer å passe på kiosken når det var få gjester på plassen, men hun brukte tida til å strikke og brodere. Og det var Anne Margrethe som lærte meg opp. Hun var en «racer» i regning og visste nøyaktig hva alt kostet. Hun ble i tillegg betrodd å ta betaling for overnatting av campinggjester. Jeg for min del vimset rundt og var sammen med barn og unge som var gjester på plassen. For jeg elsket å være på campingplassen! Der fikk jeg nye og spennende venner.

Som regel syklet jeg for å komme til Klubben. Hamrebakken var tung, men gevinsten var at det gikk kjempfort nedover. Noen ganger traff jeg på «naffantanten». Ja, tenk at det var det vi kalte han. Det var en eldre mann som syklet fra sted til sted - og som nok drakk litt for mye. Navnet fikk han fordi han drakk hostesaft med nafta. Vi hadde fått beskjed om å ikke snakke med han, selv

om jeg aldri hørte at han gjorde noen noe galt.

Noen ganger tok jeg «skinnebussen» fra Moi stasjon til Tronvik. Der var et togstopp like før tunnelen gjennom Tronåsen til Sira. Men veien med den drøye svingen via bebyggelsen i Tronvik til Klubben, var utrolig lang for ei jente på 10-14 år.

Familieplass

Pappa var meget nøye på at det skulle være ro og orden på plassen. Han jobbet fulltid på Stolfabrikken, men brukte mye tid på å opparbeide campingplassen. Toalettene måtte skinne og søppel måtte fjernes og tømmes. Det var sjelden en sneip å se! I tillegg var han en aktiv vert. Det ble ofte presisert at plassen var for familier, ikke ungdommer som var ute etter å feste! Da jeg skulle presentere kjæresten min for foreldrene mine, så jeg at han rykket til da han hilste på pappa. Han kjente igjen den mannen. Det var han som noen år tidligere hadde kaste han og en Flekkefjords-gjeng, ut fra plassen. Pappa hadde jo helt riktig en mistanke om at de kun var ute etter å se om det var jenter og liv på plassen hans. Det skulle ikke han ha noe av.

Flere år på rad kom det et helt følge med mange familier og store flotte campingvogner. Vi var like overrasket hver gang. Det var romfolk som reiste rundt i Norge. De laget forskjellige praktiske produkter som de solgte på Moi og i nærområdene. Da stengte pappa plassen for andre gjester og sa at de kunne være noen dager. Det satte de stor pris på.

Utlendinger og språkutfordringer

Mange av gjestene var utlendinger. Tyskere, engelskmenn, hollendere og dansker. Ja, pappa fortalte at han hadde hatt gjester helt fra Hawaii, Canada og Australia. Min søster og jeg fikk praktisert litt engelsk. Pappa sa han klarte seg bra med det lille han kunne. «Never mind» holdt visst i enhver situasjon. Men her kom bestefar Osmund oss til hjelp. Han var nemlig en fast gjest på campingplassen i mange år. En god venn og slektning plukket han opp på Strånnå etter arbeidstid, og bestefar fikk bilskysst til Tronvik. Bestefar hadde sine favorittgjester og kunne sitte i timevis å snakke med disse, før en av dem kjørte han tilbake til Moi. Ofte kunne han fortelle oss flere ting om utlendingene som var på plassen, og spesielt gjaldt det dem som kom år etter år. De tok godt imot bestefar og så ut til å trives i hans selskap. Men han kunne jo ikke engelsk eller tysk han heller. Så hvordan klarte han å forstå så mye av det de sa? Jo, han hadde med seg en liten lommeopplæser. Den inneholdt enkle setninger og ord. Og slik jeg husker det, brukte han mest den med tyske/norsk/tysk.

Anne Margrethe husker at det var litt kontroversielt med de tyske gjestene. Det var ikke mer enn 15-20 år siden andre verdenskrig, og det var fortsatt mye fordømmelse og skepsis å spore hos innbyggerne på Moi og ellers i hele landet. Flere av gjestene var relativt unge familiefolk, og noen hadde faktisk vært i Norge som soldater. Jeg husker godt et ungt tysk par fra Hamburg. De kom alene det første året, men året etter hadde de med en guttebaby. De hadde

fått han ni måneder etter at de var på Klubben, så pappa kalte han bare for Klubben. De likte seg så godt at de kom tilbake hver sommer i over tyve år. Pappa fulgte hele oppveksten til de to guttene. De siste årene var guttene ikke med lenger, men de voksne kom. De elsket å fiske ål i Grisefjorden ved Flekkefjord. De røykte den i selvoppbygget røykeovn på den gamle jernbaneskinna. Sammen med nyplukkede blåbær og nysteikte pannekaker, ble det mange gourmetmåltider. Jeg ble invitert og fikk virkelig sansen for ål. Et annet par, fra Wuppertal ved Dusseldorf, besøkte Klubben 13 somre på rad. De var en måned hver gang. Etter to besøk fant de ut at det var like greit å bare sette campingvogna igjen på plassen. Det mente pappa var greit – selv om det betydde at han måtte passe på hele året at den ikke ble ødelagt av vær og vind. Det var ett innbrudd i vogna utpå våren, men det var heldigvis ikke så mye av verdi å ta med seg.

Badesesongen

Men så var det den gangen det var så flott vær. Sola varmet godt. Eli og jeg skulle til Klubben for å bade. Jeg fant ikke badedrakta mi i farten. Men Anne Margrethe hadde nettopp fått en ny, nydelig badedrakt i rødt og sort. Den tyvlånte jeg. Vi rodde ut på yndlingsplassen vår ytterst på Lille Hamre-øy, badet og solte oss i mange timer. På vei tilbake fant jeg ut at jeg måtte skylle badedrakta. Men der glapp taket. Badedrakta, som jeg hadde tyvlånt, forsvant i dypet. Jeg forsøkte forgjeves å redde den med åren, men det hjalp ikke.

På minigolfbanen. Foto utlånt av Randi Øverland.

Skammen og fortvilelsen var stor. Jeg turte nesten ikke å gå heim. Ja, fortsatt har jeg dårlig samvittighet. Trøsten er at Anne Margreth nesten ikke husker hendelsen i dag. Var sommeren ekstra fin, kom mamma Martha Øverland med en venninne eller to på tur. Nistekurva var full av deilig mat og kaffe i termos. De badet, men få av dem svømte. Jeg husker ennå de fine badedraktene, men undres fortsatt over at noen var i ullstoff.

Gjestene på campingplassen stupte uti fra fjellsidene rundt plassen. Med brådypt vann var det ideelt. Til min forskrekkelse var det en dag nakenbadere på en liten utstikker på utsiden nedenfor hytta vår. Jeg meldte forskrekket at det var tyskere som badet nakne. Da ble jeg møtt med spørsmål om de hadde flagg!

Hytta på Haugen

Det var i 1977 at pappa og jeg fant ut at vi kanskje skulle investere i ei hytte. Jeg

hadde stiftet familie, og vi var ofte heime på Moi. Pappa synes det kunne være greit at noen bodde på plassen om sommeren og passet litt på. Tonstadhytta stod ferdig i 1978 og ble innviet den sommeren vår yngste datter Benedikte kun var 1 måned gammel. Det ble en ny epoke for min del. Pappa overnattet ikke mange ganger på hytta, men den var flittig i bruk hele året. Min mann Aage og de to døtrene våre

elsket å være der. Jentene lekte ofte med gjester på samme alder. Pappa og kame-raten Anton Rasmussen kom hver eneste søndag formiddag når vi var der. De hadde faste plasser ved vinduet med god utsikt over Lundevatnet. Praten gikk livlig, kaffe ble drukket og hele min familie synes det var stas. Det var vår gode slektning Per E. Salvesen som pekte ut hytte-tomta. Han var teknisk sjef i Lindesnes og var ikke i tvil om at den burde ligge på toppen, på Haugen. Vår svoger Ole Jerdal og hans snekkerkamerat Karsten Staddeland satte opp selve hytta. Alle materialene og innboet måtte bæres opp. Det var et slit. Da vi skulle få opp de tyngste dragerne hadde vi virkelig stort problemer. Plutselig stod det to unge, tyske par som var gjester på plassen og spurte om de kunne få lov å hjelpe til. Et minne for livet da vi sammen endelig fikk på plass selve bærebjelkene. De er godt synlige fra innsiden.

Hytta har vært helt avgjørende for

historien om Klubben camping og ikke minst min familie sitt forhold til Tronvik og Klubben.

Campingvognene kommer

Pappa var 48 år da han åpnet campingplassen. Årene gikk og trafikken endret seg gradvis. Campingvognene gjorde sitt inntog. Det var ikke plass til like mange telt- og campinggjester. Servicekravene økte, og selv om plassen hadde fått fine toaletter, ble det ikke mange «stjerner» i NAF-guiden. Klubben camping ble drevet av pappa på gamlemåten. Det var naturen, roen og pappa som hyggelig vert, som holdt det gående. Da pappa nærmet seg pensjonsalder, var det en fast gjeng som var gjester. De hadde faste plasser til vognene sine. Hildur og Otto Liebich fra Stavanger var ett av parene som kom i mange år. De var blant dem som etter hvert hjalp til med både kioskekspedering og toalettvask. Pappa uttalte til Rogalands Avis midt på 80-tallet at han storkoste seg med å drive campingplassen, ikke minst etter at han ble pensjonist. Hildur Liebech uttalte at de var som en stor familie.

Vei gjennom plassen?

Trafikken gjennom Tronvik har i mange år vært en utfordring. Jeg kan nesten ikke huske at det ikke har vært «snakket om» at nå velger vi en veitrase gjennom Klubben. Vi har levd og lever fortsatt med trussel om at nå ryker plassen. Men heldigvis så har politikerne i Lund kommune stått fast på at plassen er verdifull. Hans E.H. Jacobsen skrev på midten av 90-tallet at «Ny E18 vil rasere Klubben

Camping». NSB hadde planer om ny jernbanetunnel i Drangsdalen og ville bruke fyllmassen til å utbedre E18 ved Tronvik ved å legge veien gjennom plassen vår. Jacobsen skrev at «plassen ligger idyllisk til ved Lundevatnet, godt skjermet for jernbane og E18». Heldigvis og takk og lov, gikk et enstemmig formannskap inne for å droppe den reguleringen.

Pappa drev plassen helt til han døde i 1996. I dag venter vi fortsatt i spenning på hvor den planlagte firefelts-E39 gjennom Tronvik skal plasseres. Det finnes to forslag, der det ene raserer Klubben. Kommunestyret har vært klare i sine vedtak også denne gangen, og vi håper det holder nok en gang.

Mc-treff, camping og minigolf

Fra 1996 til 2020 var det ikke campingdrift på Klubben, men utleie til ulike arrangement. Moi MC-klubb gjennomførte et flott «Tunnel-treff» i mai i 20 år. Det er en egen historie.

Jeg overtok plassen i 2005 da min gode mamma, Martha Eia Øverland, døde. I 2010 anla vi mini-golf-bane. Den ble åpnet med festivitas og flott tale ved varaordfører Magnhild Eia. Familier, gjerne med tre generasjoner, har spilt mange runder i årenes løp.

I 2020 ble landet og verden rammet av pandemi. Corona-epidemien gjorde at innbyggerne ikke kunne bevege seg mye utenfor sitt eget hjem. Men de kunne campe, dersom de ikke var i nærheten av andre. Da fant Aage og jeg ut at det var tid for å åpne plassen igjen. Vi la ut informasjon på Facebook og ønsket alle som ville telte, hjertelig velkommen. Vi

Tronvik med Klubben til venstre. Foto, Toril Salvesen.

kalte det retrocamp! Og nå driver vi camping på 5.året. Minigolfen er ekstra bonus, men ellers er det meste som det var da min gode pappa drev. Jeg føler meg som en gjenganger. Det er viktigere at det er få og meget godt fornøyde

gjester, enn full plass der bobilene og campingvognene står tett i tett. Plassen er fortsatt en idyll etter vår mening, og vi like å dele den med campinggjester fra inn- og utland.

Sigvart Eide - Lunds eldste mann gjennom tidene

av Wenche Helland

Barndom

Sigvart ble født 22. august 1885 og var nummer fire av de ti barna til Guri og Reinert Eide. Faren kom fra Håland i Sokndal, mens mora kom fra Tengesdal i Bjerkreim.

Sigvart ble født på Rotten i Hestestad, der familien drev handel, men sju år etter kjøpte de gården på Trodleskaret og flyttet ut til Eide. I tillegg til gård, drev de krambu, og far Reinert satt i både kommunestyret og skolestyret, så ungene lærte tidlig å ta ansvar og stå på for det daglige brød.

Perioden i Amerika

Sigvart gikk på amtskolen i Sokndal vinteren 1902/03. Da han kom hjem på våren, hadde eventyrlysten våknet i ham. Han hadde truffet flere fra distriktet som skulle over til Amerika. I 1906 dro Sigvart etter, og ble der i 12 år. Billetten helt fram til Big Timber kostet ham rundt 400 kr. Pengene lånte han av en kamerat som hadde dratt i forveien, og ble betalt tilbake over tid. Sigvart startet som sauegjeter, men ble etter kort tid snekker i Yellowstone National Park. Der var han bl.a med på å bygge tre store hotell over en sjuårsperiode.

I 1914 ble han farmer i Billings i Montana, men hjemlengselen meldte seg for fullt da nedgangstidene kom, og Sigvart

var redd for å bli utkommandert i krigstjeneste som amerikansk soldat.

Tilbake i Lund

Sigvart kom hjem til Eide før jul i 1917. Et par år senere overtok han gården på Trodleskaret (første gård på høyre hånd når man kommer med bil fra Moi), og giftet seg med Oline Omdal fra nabogården (jfr. Olines dagbok).

Ungene kom som perler på en snor, på 14 år fødte Oline ti barn! De fleste var jenter, så sorgen og fortvilelsen ble ekstra stor, da etterlengtede tvillinggutter døde som babyer. Kanskje det største slaget i Sigvarts liv.

Det var harde mellomkrigstider, lange arbeidsdager og mye slit for å brødfø en stor familie på en gård der det aller meste foregikk «med handamakt». Sigvart og Oline satset stort på griser og høner, men far i huset måtte i tillegg ta på seg snekkerarbeid rundt i bygda, for å få endene til å møtes.

I 1948 overtok datteren Edith og svigersønnen Jonas Stene gården, og den eldre garde flyttet på «Salen» i andre etasje.

På «Salen»

En ny epoke i Sigvarts liv var begynt. Nå fikk han mer tid til det han likte best, tømmerfaget. Han rev, restaurerte og var

Huset på gården 1953. Bilde utlånt av Jorunn Bjørnevold

med og satte opp flere hus i bygda. I løa på Trodleskaret hadde han snekkerverksted, der det var aktivitet seint og tidlig. Han laget en rekke vinduer, skyvestiger, flaggstenger, hagemøbler, gjerdestolper, potetkonter, 564 fuglehus, og over 3000 fiskekasser for et firma i Rekefjord. Bare for å nevne noe.

Livet ga og livet tok. På denne tiden levde bare fem av ekteparet Eides jenteflokk. De mistet også den nye mannen i huset. Edith ble dessverre enke allerede i 1964, og selv om hun jobbet og sto på som det sterkeste mannfolk, kjente nok Sigvart litt på ansvaret for gården langt uti pensjonsalderen. Far og datter ble til stor hjelp for hverandre.

Alderdommen

Sigvart mistet sin kjære livsledsager Oline i 1976, men var heldig og fikk fortsette å bo på gården, i andre etasje hos

Edith. Trappa opp dit var mye brattere enn de fleste kjellertrapper i nye hus, og trinnene var små og slitte.

Men det gikk bra, ikke minst takket være den dyktige, rause og omsorgsfulle Edith og hennes to døtre.

De sørget for det meste av matlagingen, hus- og klesvask.

Da Sigvart nærmet seg 105 år, var tiden moden for flytting til Solvang aldersheim på Moi. Det satt langt inne for Sigvart å flytte fra Eide. Hva skulle han nå bedrive tiden med? Han hadde jo daglig krysset E18 for å komme seg ut i snekkerverkstedet sitt.

Som kompromiss fikk han tillatelse til å ta med verktøykassen sin på rommet. Den karen traff spikeren på hodet til sin døyende dag!

Han var vital og åndsfrisk, hukommelsen fungerte utrolig bra, han leste uten briller, men hørselen hemmet ham. I sitt

*Oline og Sigvart med døtrene. Fra venstre Randi, Lilly, Klara, Solveig og Edith.
Bilde utlånt av Jorunn Bjørnevold*

*Bestefar med hesten "Gulla".
Bilde utlånt av Jorunn*

106. leveår, ble Sigvart kåret til landets daværende eldste mann, med store oppslag i avisene. På 107 års dagen kom VG med ei svær marsipankake med; ja 107 lys på! Det endte med at røkvarsleren på Solvang slo ut, og det ble mye «lått og løye».

Et langt og innholdsrikt liv gikk mot slutten, og to arbeidsomme hender la seg endelig til ro 19.oktober 1992.

Morfars gode helse

Sigvart Eide, min kjære morfar/bestefar, ble ofte spurt av pressen om hva som var oppskriften på god helse og et langt liv. «Mye frisk luft, masse fysisk arbeid, hold deg unna alkohol og tobakk!» Det kom alltid kontant. «Riktig mat, om enn noe feitere enn ekspertene anbefaler, har gitt

*Søskenflokket på ti . Bak fra venstre : Anna, Randi, Gustava, Sofie, Aslaug.
Foran fra venstre : Olav, Sigvart, Rasman, Mikal og Bjarne. Bilde utlånt av Jorunn Bjørnevold*

*Høying på Tanjen.
Sigvart med god hjelp
av jentene.
Bilde utlånt av Jorunn
Bjørnevold*

Fuglehus-produksjon i det lille verkstedet. Bilde utlånt av Jorunn Bjørnevold

*Klart blikk og hammeren i stødig hånd.
Bilde utlånt av Jorunn Bjørnevold*

*I "Godstolen", etter en travel dag.
Bilde utlånt av Jorunn Bjørnevold*

meg energi til lange arbeidsøkter. Råkost og mye kokt vann hører med i det daglige, ikke kaffe», pleide han å legge til.

Morfar var heldig! Han var velsignet med god helse, hadde ei enestående datter som lot ham få bo hjemme og holde på med det han likte best, og gjennom sin Gudstro kjente han mening med livet og at noen trengte ham.

Min mor Lilly, yngstedattera av Oline og Sigvart, ristet ofte på hodet over farens stahet. Hans ukuelige vilje og livsmot skal man lete lenge etter!

Minner

Til slutt har jeg lyst til å hedre Sigvarts minne ved å nevne noen episoder vi har ledd mye av i ettertid.

*Da vi var små og skulle få overnatte hos besteforeldrene våre, våknet vi ofte og følte at togene kjørte rett inn på skråloftet. Våningshuset på Trodleskaret lå, og ligger nemlig fremdeles, midt mellom jernbanelinja og E18/E39. Det var vel knapt tjue meter fra sengekanten til togbanen.

* Det var lekkasje rundt pipa på huset til Edith. Tante hadde bestilt snekker fra Moi for å reparere skaden. Da hun kom hjem fra jobb, så hun sin 99 år gamle far stå på taket for å fikse pipeblyet. Nervøs satte hun seg ved telefonen, klar til å ringe nødetatene. Men, ingen grunn til bekymring! Mannen i huset hadde gjort jobben, og taket var tett. Stigen han brukte var til å stole på, den hadde han jo laget selv.

* Da bestefar levde, hentet de posten på Heskestad stasjon. Sigvart syklet daglig langs E18 for å hente denne. Det fortsatte han med helt til han nærmet

seg 100 år. Biltrafikken hadde jo vokst betydelig, og tante Edith fryktet ulykker. Til slutt måtte hun gjemme sykkelen for å stoppe ham.

Balansen var det visst ingen ting å si på, men hørte han bilene tro?

*Når jeg besøkte bestefar på Solvang aldersheim med småguttene våre, måtte jeg alltid børste senga hans rein for sagespon og pussestøv før vi satte oss. Sengekanten var jo hans lille verksted. Han viste glede og interesse for ungene, men alle måtte sitte musestille når værmeldinga kom på radioen. Den var ennå viktig, selv om han sjelden var utendørs. Han tenkte på markens grøde, på bøndene og alle som jobbet ute.

Ettertanke

Bestefar Sigvart opplevde mye slit og motgang, men fikk også mange oppturer. Han så konkrete resultater av sitt arbeid og pågangsmot. Folk satte pris på ham og gledet seg over det han produserte. Sigvart var travel og skulle fikse det meste! Likevel tok han seg tid til en god prat med oss barnebarn, og når kinasjakk han hadde laget selv kom på bordet, var han i sitt ess. De knoklete, store fingrene hadde full kontroll på de små kulene. I familien Eide lærte alle kinasjakk, men høvdingen selv var ikke lett å slå. I alle fall ikke for meg!

Baker Peder Sirevåg

Av Petter Arnfeldt Sirevåg

Jeg har blitt spurt om å fortelle om min far som var baker i Nystedveien, og det gjør jeg med glede.

Han het Peder Arnfeldt og var født 11. desember 1900. Han var yngst av tre søsken. De vokste opp i et lite hus som sto der Nystedveien 16 ligger i dag. Foreldrene var Peder Elias Pedersen og Ane Lisabeth Torjersdatter. Peder kom opprinnelig fra Sirevåg-traktene, var smed, og tok etter hvert etternavnet Sirevåg. Hun var født i Egelandsdal i Heskestad, men vokste opp på Håland ved Flekkefjord. Fars bror, Paul Pedersen, flyttet til Flekkefjord og søsteren, Gunda, ble gift med en Hansen i Stavanger. Far og Paul var veldig like og ble ofte forvekslet når far var på besøk i Flekkefjord. Ukjente folk hilste, far forsto at de tok feil, men lo og hilste tilbake.

Etter vanlig skolegang gikk far i bakerlære hos Axelsen i Flekkefjord. Han ble ferdig utdannet og fikk fagbrev i 1924. En av prøvene var baking og steking av grisla-brød. Det var en spesiell Flekkefjords-variant, som måtte roteres noen ganger under steking.

Det var kanskje hjemlengsel som førte han tilbake til Moi. Der fikk han leie et bakeri og utsalg på Nysted, i det som senere ble kalt "Hansen-huset". Det tilhørte på den tid Privatbanken.

Han drev forretningen med et lånt handelsbrev i flere år. Det var lovlig, men det irriterte nok konkurrentene. Bilserti-

fikat tok han i ung alder, og med egen bil kjørte han faste ruter med levering av brød på Strannen, til Sirnes og avsidesliggende steder.

Han hadde medhjelpere, både i butikken og bakeriet. Ett navn han nevnte var Margrethe Moi (Kjørberg) som var ung og hjalp til. I bakeriet hadde han Bjarne Haukland og Hugo Skåland som lærlinger.

I de dager var baking et tungt kroppslig arbeid ettersom alt måtte gjøres for hånd. Han fortalte at en lørdag morgen hadde han hele 800 brød for salg. Da hadde han sikkert hatt hjelp. Noen ganger var han så trøtt at han nærmest sjanglet omkring med melsekk på ryggen. Han nevnte en gang at kroppsvekten var nede i 50 kg.

Det var stor konkurranse på Moi med 2 andre bakerier i kort avstand. Men far sa alltid: Har du gode bakervarer, så kommer kundene.

I butikken var det også andre varer. Vi har funnet fram de gamle regnskapsbøkene fra begynnelsen av 1930-årene. Der finner vi interessante lister over kunder og leverandører. Det ble ført nøyaktig regnskap som viser datidens priser. Et brød kostet kr 0,25 eller kr 0,27. Var det rundstekt, kostet det kr 0,50. Du kunne få kavring og småkaker, kringler, julebrød og melkekake, Navrestad-kake og Lovise-kake eller kanskje for 56 øre i «chokolade». Han solgte appelsiner og

Peder Sirevåg til venstre, søsteren Gunda og broren Paul. Foto utlånt av Petter A. Sirevåg.

bananer, lakris og karameller, tobakk, mel, farin og gjær!

Kundene handlet "på bok" og betalte kontant etter en tid. Noen betalte med byttevarer. En bonde i Drivdal kunne for eksempel betale med smør til en verdi av kr 2,70. Også fra Gjersdal, Røyland, Djupedal og Sokndals-traktene ble det levert smør i sommermånedene. Andre betalte med egg (kr 0,45), poteter (kr

1,50), havremel (kr 3,20) eller ved (kr 15). Det var ikke alle som hadde penger å rutte med, og da kunne de gjerne gjøre byttehandel. Far har alltid vært veldig hjelpsom og omgjengelig, så de ble nok enige om pris og kvantum.

På kundelisten finner vi navn fra gårder i syd og nord, øst og vest, men også foreninger og andre, som Moi Musikkorps, Lund Revefarm, lærer Stene, Søster Terese, Maria Røysa og Henriksen Hotell. Skåland Tuberkuloseheim har kjøpt wienerbrød for kr 3 den 11.8. 1934. Speideren har handlet for 61 øre i 1931. Bøkene forteller også at en biltur til Skåland kunne koste kr 1,50 og til Heskestad kr 5.

Leverandørene finner vi i ei separat bok: Vaksdal Mølle, Heggernes Valsemølle, Kristiansand Mølle, Tou Mølle, Frue Meieri, Margarincentralen, Hillevåg Blikemballagefabrik, Holmens Preservering, Lilleborg Fabrikker, O Mustad, Tou

Dato	Beskrivelse	Kr	Ør	Totalt
4/11	Margarin 4/3	47	275	
	for varer		200	
	for betalt			475
7/11	for varer	84	148	
	for betalt			148
12/11	for varer	85		286
	for betalt			
	for varer		134	
	for betalt		509	659
	for varer		150	
	for betalt		659	659

Utsnitt fra regnskapsprotokollen 1933 viser at en kunde har levert smør for kr. 2,86.

Foto Evelyn Sirevåg.

Bryggeri, Freyasdal Såpefabrikk, Flekkefjord Papirhandel, Mathiesens Bananmodneri, Petterøe Tobakkfabrikk og flere. Prisen på 33 kg hvetemel var kr 8,58 og 1 kg grønnsåpe fikk man for 80 øre.

En gang hadde han tatt inn et parti med rimelige herrehatte. Mange så på disse, undret seg over at de var så billige og tenkte at det kanskje var dårlig kvalitet. Men så satte far opp prisen ganske mye, og da ble det fart på salget!

Konkurrentene var pågående og maste om at han måtte skaffe seg eget handelsbrev for bokføring og drift av butikk. Handelsbrev var et næringsbrev på kjøpmannshandel i Norge. Fra 1907 til 1980 måtte en forretningsinnehaver (daglig leder av et selskap) ha løst handelsbrev for å kunne drive handel (ref. Norsk leksikon).

Derfor gikk far på Uldal handelsskole i Stavanger i 1936 - 37. Da bodde han hos søsteren, Gunda. Avtalen med banken om videre leie av bakeriet, var at han skulle fortsette med sin virksomhet når skoleåret var omme. Da han var ferdig med skolen og kom hjem, fikk han det store sjokket. Noen hadde overtalt eieren til å selge til andre med påskudd om at Peder nok ikke kom tilbake som baker på Moi. Hva skulle han nå foreta seg? Uten jobb ble det ingen inntekt. Dette gikk veldig tungt inn på ham, og han minnet meg ofte om dette så lenge han levde. Noen hadde sparket bein under hans levebrød.

Men etter en samtale med en god venn og nabo på Nysted, begynte en total ny hverdag som anleggsarbeider på jernbanen. På anlegg ble det jernbin-

Utenfor bakeriet. Peder Sirevåg og Hugo Skåland.
Foto utlånt av Petter A. Sirevåg/LBK.

ding, forskalings snekring og senere mye annet forefallende arbeid rundt i store deler av Norge.

Under krigen arbeidet far mye lokalt på Moi og i Drangsdalen, med traktorkjøring på jernbanen. Tyskerne tok huset hans på Nysted. Han var ungkar og de mente nok at han slett ikke trengte et helt hus alene. Tyskerne brukte det til sykestue under hele krigen. Far fikk beholde vedskuret under påskudd av at han trengte oppbevaringsplass for veden. Tyskerne ble vant til at han kom og gikk med en liten "vedkasse" bak på sykkelen. Det ble veldig mange turer til vedskjulet. Han hadde i hemmelighet

Inne i bakeriet. Peder til høyre.
Foto utlånt av Petter A. Sirevåg/LBK.

laget en grop under veden for oppbevaring av diverse ulovlige varer. Far følte at her lå varene veldig trygt bevart under vakthold av tyskerne. Ingen kunne vel finne på å bryte seg inn der tyskerne bodde? Det var behagelig temperatur i den lille jordkjelleren. Her kunne han oppbevare olje, drivstoff, smør, kjøtt, egg ol. Tyskerne skulle bare visst hva som lå i vedkassen bak på sykkel og under vedstabelen.

Som ungkar hadde han et behov for noen som kunne reparere klærne. I den forbindelse møtte han Gudrun Svendsdatter Ege som var syerske og bodde på Haukland. Hun hadde gått i lære hos

skreddere og var flink til å sy dresser. Det ble nok litt mer enn sying, for de giftet seg i januar 1944. Vielsen fant sted på Flekkefjord Sorenskriverkontor. Det ble ikke noe spesielt stort bryllup siden dette skjedde under krigen.

Som anleggsarbeider var han i mange år stasjonert i Stavanger. Det skulle bygges ny stasjon og ei stor bru (Strømsbrua). Her "bodde" han i en uke av gangen. Hele familien overnattet også noen ganger i brakkebyen der. Far lot oss gå snarvegen til sentrum langs jernbansporet. Andre ganger besøkte vi tante Gunda, gjerne for å se juleutstillingen i Stavanger. Da ga far min søster Inger Elisabeth og meg lapp i lommen, med tantes adresse, Steingata 83, i tilfelle vi skulle komme bort fra hverandre i folkefyllderet.

Far fortalte en episode fra anleggstiden. En arbeider røkte sigarett i arbeidstiden noe som var ulovlig der. Formannen kom på inspeksjon, og arbeideren skjulte sneipen i munnen. - Står du her og røyker? spurte formannen. - Nei, jeg spiser sjokolade, var svaret. - Men det ryker av munnen din, ble det påpekt. - Ja, det er kokesjokolade! mumlet mannen.

Far hadde ikke mange hobbyer, men han brukte litt tid på skyting, hornmusikken og hobbyfiske i Flekkefjord. Jeg har noen sølvpokaler som skal ha vært premie fra et skytterstevne. Han nevnte ofte at han blåste så mye på trompeten at tennene løsnet. Kanskje det var derfor han måtte få gebiss?

Han mente at varmen fra bakerovnen hadde svidd av håret på hodet. Han ble helt skallet. For å unngå at jeg skulle

Reisekort fra NSB. Foto utlånt av Petter A. Sirevåg.

oppleve det samme, måtte min søster og jeg spise mye gulrøtter. Til min frustrasjon snauklippet han ofte håret mitt. Det skulle visst også hjelpe på hårveksten. Jeg ble ofte i ung alder advart mot å utdanne meg til baker. Noen av fars og mors oppskrifter har jeg likevel tatt vare på, og det ble lefsebaking som ble min hobby.

Far hadde gode ideer. Han spekulerte og tenkte ut oppfinnelser. I 1938 fikk han godkjent patent fra Styret for det industrielle rettsvern. Det gjaldt Redningsapparat for skipbrudne, avpasset til en person. Han hadde også forslag til en spesiell fiskekrok. Det ble ikke satt i produksjon.

Uansett hvor i Norge far arbeidet, kom han alltid hjem hver helg. Vi barn satte stor pris på avisene, ukebladene og sjokoladen som kom samtidig. Sjokoladen kunne vi spare på helt til neste gang han kom hjem. Bladene var slike som reisende hadde lagt igjen på toget. En gang hadde det sneket med seg en utgave av Cocktail, der vi forskrekket oppdaget bilder av lettkledde damer. Far og mor sørget raskt for at bladet ble fjernet.

I helgene ble det ofte baking. Brøddeigen hevet seg i andre etasje der det var passe temperatur. Det lå som regel lange uoppskårne wienerbrødstenger (ca. 30 cm lengde) nederst i kjøkkenskuffen. Mor fortalte at jeg en gang satt midt på kjøkkengulvet og spiste av en slik wienerbrødstang. Da hun spurte, hadde jeg svart: "Eg må ha mat, eg au!". Far sa mange ganger at han heller skulle ha blitt konditor i stedet for baker. Han likte nemlig godt å bake kaker. Disse forsvant utrolig fort, og mor og far ble aldri enige om hvem det var som hadde spist opp kakene!

Som pensjonist innså far at det kanskje ikke var så dumt at han hadde begynt på jernbanen fordi nå fikk han statspensjon, og vi kunne reise gratis med toget. Før perioden med frie reiser utløp, hadde hele familien vært på tur til Oslo, Bergen og Bodø. Mellom Trondheim og Bodø tok det lang tid. Da vi endelig kom fram, var mor veldig sulten og ville på kafé og spise. Vi fant et passe sted og satte oss til bords. Det var sommer med sol som skinte rett inn på bordet vårt. Mor reiste seg opp for å trekke for gardinene, med det resultat at gardiner og gardinstang falt ned på bordet med et brak. Det var ikke festet ordentlig. Far var flau på vegne av familien, men etterpå har vi ledd mye av episoden.

Etter anleggsperioden tok far opp igjen arbeidet med baking og salg. Han var vikar i bakeriet hos Skiftesvik og Samvirkelaget. Han bygget en pølsebod som han drev i noen år. Den ble plassert i Moi sentrum mellom Festiviteten og Johanna Spinnangr sin butikk. Hjemme

bakte han skoleboller og pølsebrød. Når jeg hadde mulighet, var jeg med og solgte. Pølsene solgte vi for kr 1 uten brød og kr 1,25 med brød. Brus og sjokolade var det også. I motsetning til i tidligere tider, ville han ikke selge tobakk. Vi leide lager under Festiviteten. Jeg husker jeg var litt redd når de danset oppe, for bjelkene beveget seg veldig mye. En gang hadde vi faktisk pølsesalg på skytebanen på Haukland under et stevne. Men på 17. mai var det nok best salg. Da var vi ikke hjemme før langt over midnatt. Jeg var veldig trøtt og sov lenge. Far serverte meg frokost på sengen da jeg våknet litt utpå dagen. Han var snill og arbeidsom. Han hadde alltid lyst til å arbeide og sa at "Det er langt til 100!" Han var 50 år da jeg ble født og fikk leve til han var nesten 90.

Baker Sirevågs julebrød

Far hadde oppskriftene i hodet. Mor noterte i 1980 hvordan far bakte julebrød. Metoden er med hev og påslag.

Målebeger var husets lille gryte som tilsvarte et par desiliter. Melmengden tas på slump! Det kunne være moro å prøve!

Sett hev først:

Ta en liten gryte vann eller melk (lunken) og en pakke gjær og rør ut hvetemel til passe hevedeig. Når dette har hevet seg i ca. 4 timer eller over natten, gjøres påslag:

2 gryter melk og en pakke gjær, 250 gram smør (smeltes i melken) og 250 gram sukker. 3 pakker sukat og en halv pakke rosiner (litt mere også), 2-3 teskjeer vaniljesukker og 2-3 teskjeer karamomme og 2 egg, godt vispet. Alt røres godt om og blandes med heven.

Hvetemel røres i til passe deig. Den heves da i stuen. Så lages til julebrød. Disse heves godt, gjerne over damp, og stekes i ca. 20 - 30 minutter. Ovnen kan godt stå over 200 først, så ned på 200. Disse julebrød er og blir meget flotte! Sukker strøs oppå før de settes i ovnen.

Treskofabrikken med de mange liv

Jørg Eirik Waula

I antikken fantes det tresko i form av sandaler med tresåler og lærremmer, blant annet kalt gallicae («gallersko»), et ord som kan ha gitt opphav til begrepet kalosjer. Også i middelalderen var tresandaler eller undersko ikke uvanlig. De ble kalt patiner og skulle beskytte for eksempel snabelsko av lær mot vann og søle. Seinere ble uthulte tresko vanlig arbeidsfottøy for bønder. Som dette brukes de fremdeles flere steder i Europa. Tresko var også vanlig blant arbeidere og fattigfolk på 1800- og 1900-tallet. Under den industrielle revolusjon i Storbritannia ble tresko for eksempel tatt i bruk av fabrikk- og gruvearbeidere. På fransk heter tresko «sabot», som er grunnlaget for ordet sabotasje; begrepet skal ha oppstått i den franske fagbevegelsen på 1870-tallet da arbeiderne som pressmiddel mot arbeidsgiverne ofte stanset fabrikkene ved å kaste treskoene i maskinene.

I Norge var nok produksjonen av tresko i lange tider hjemmebasert og ofte som en bigeskjeft. Først da vannkraft og seinere elektrisk kraft ble tilgjengelig kom produksjonen inn i større former.

Garveriet var starten

I 1907 flyttet Elisa Olava og Velle Espeland til det lille bruket Bakkan på Steinberg i Lund. Velle var fra Bjerkreim og

hadde drevet er lite garveri i Stavanger og siden i Egersund, før han tok arbeid ved Dalens Garveri i Flekkefjord. Eldste sønnen, Nils, var født i Stavanger i 1892.

Velle var 36 år gammel i 1907, Elisa 28. Han bygde seg sag i Tverråna ved Rusdalsvatn. Her ble det skåret ut trebunner, og så satt han og arbeidsfolk som han hyrte inn, på loftet i huset og spikret overlær til bunnene. Sønnene Nils og Ådne var da nylig konfirmert og som «voksen» måtte man bidra i arbeidet ved å spikre. Ekteparet fikk til sammen 11 barn, det siste i 1918. Velle døde ved utgangen av 1943, 79 år gammel, men Elisa levde til mars 1974, 102 år gammel!

Virksomheten må ha gått godt, for under 1. verdenskrig kjøpte de bruket Vassmoen i søre enden av Rusdalsvatn og samtidig det nedlagte meieriet på Eik. Det er uvisst hvor mye som da var igjen av meieribygningen. Hovsherad Meieri hadde kjøpt eiendommen i 1891 av Salve Andreas Olsen.

Velle satte i gang å bygge ned mot elva samtidig som han drev med garveri. I et seinere takstdokument står det at bygningen hadde jordgolv til å begynne med. Velle bygde nok etter evne etter som virksomheten vokste. Trolig må han ha fraktet garveriestyr fra sin gamle fabrikk i Egersund. I Rogalands-bindet

Det gamle meieriet er huset til venstre. Foran huset ligger det materialer som skal brukes til den første treskofabrikken. Vi ser også at den gamle brua over elva er i ferd med å bli erstattet av ei ny.
Foto: ukjent, ca. 1920/21.

av «Det norske næringsliv» fra 1950 er det opplyst at han startet garveriet i Egersund i 1892 og flyttet det til Hovs-herad i 1907. Det siste årstall er nok feil. Han garvet ikke på Bakkan. I Stavanger Aftenblads reportasjer fra siste verdenskrig og tiden etter er det nevnt at han satte i gang på Eik i 1916.

Treskofabrikk

Hvor lenge han drev bare garveri, er ikke kjent, men etter en del år satte han og to av sønnene i gang å lage tresko og trebunnstøvler, de siste mest solgt til fiskere. Han kalte bedriften Espelands

Træbundskofabrik. Det betød vel at han satset på tresko og ikke bare garving.

Nils Espeland, født i 1892, ble ført opp som fabrikkeier og var disponent. Alfred, født i 1901, var selger. Torleif var den som ledet produksjonen og tegnet modeller. Han tok utdanning ved Gøteborgs tekniske skole. Det var et typisk familieselskap. Faren Velle konsentrerte seg imidlertid mer og mer om gårdsdriften.

I 1932 var der branntakst på fabrikkens. Branntakstsbestyrer var lensmann O. G. U. Salvesen. Han skrev et utførlig takstdokument hvor det framgår mange

detaljer om bygningen. «Verkstedet» var på 18 x 10,5 meter i to etasjer med en takhøyde på 4,2 meter.

I første etasje var det kun garveri og bare deler av golvet hadde sementdekke. Der var et vannhjul ut fra veggen til drift av garverimaskiner. Man hadde ikke barkemølle i garveriet, ettersom garvestoffene ble kjøpt ferdige. I tillegg var det en liten dampkjel.

I andre etasje var det hele elleve rom. Tre av dem var beboelsesrom og ett var kjøkken. De andre ble brukt som lager og skomakerverksted.

Huset hadde tre piper, men bare en av dem gikk fra grunnen. Maskinene ble listet opp med takstpriser. For dem som ikke er kjent med faguttrykkene er det ikke lett å forstå hva disse maskinene ble

brukt til eller hvordan de så ut. Her var en narvepresse med tilbehør, «blangsjørmaskin», spaltemaskin, glansstøttmaskin, valkerønne, sju barkekasser og en dampkjel i første etasje. I andre var det en 5 hk likestrømsmotor, en skomakermaskin med elektrisk motor, en «sjelfemaskin» og en stansemaskin. Takst for hus med utstyr ble satt til 22.750 kroner.

Foruten familiemedlemmene som arbeidet i produksjonen var det som regel tre arbeidere, ble det opplyst. Regningen for takseringen kom på kr. 23,20. Fem kroner av dette var for lensmannens sykling Moi-Eik tur-retur, to mil.

Under krigen

I en reportasje i Stavanger Aftenblad fra begynnelsen av 2. verdenskrig ble det

Dette bildet er tatt utenfor treskofabrikken i begynnelsen av 20-årene. Til venstre Torleif og Magnhild Espeland, til høyre Nils og Alfred. På kassen bak står Enok Eik og Karen Handeland, og de to i midten foran er Rasmus Surdal, til venstre, og Kristian Rusdal. Alle var i arbeid i fabrikken.

Kopi: Hadlands foto og bildearkiv.

fortalt at Velle drev gården sin og bare av og til var innom fabrikken «for å skjenna». Han skal ha syntes at det så fælt ut fordi det var for overfylt og trangt.

Fabrikken garvet fortsatt selv. Dyrehår og -haler ble brukt til koster. Øvrig avfall ble det laget lim av. Hele 1.000 trebunner ble skåret ut i uka, og 2/3 av produksjonen ble solgt som bunner til skomakere og småbedrifter som lagde tresko selv. Bjørk fra bygda ble brukt, men furu kom helst fra nabobygda Bakke fordi det var så lite furu i Lund.

Fabrikken lagde motesko også: «damefottøy på tre med kulørte remmer og tåhetter og dingel-dangel etter siste mote». Overtrekket var papir fra Hjula Veveri, ganske sterkt. Det ble farget. Mest populært var kalveskinn som overtrekk, og Nils Espeland ga uttrykk for at de stadig var på jakt etter kalver, helst flekkete i brunt og kvitt. «Det er det gildaste kvinnfolk veid for øyeblikke».

Han fortalte også om hvordan alt var regulert og rasjonert. De fikk tildelt kvote for huder og kunne så kjøpe disse hvor de fikk fatt i dem. Trebunner kunne de selge fritt så lenge det ikke var festet skinn eller lær til dem.

I artikkelen ble det gjettet på at dette var landets største treskofabrikk. Foruten de tre brødrene Nils, Arne og Alfred var det et titalls ansatte til å feste overtrekket på dameskoene, sette på remmer og annet.

Nybygg etter krigen

Espelands-brødrene ville ha bygd et nytt produksjonslokale hvis ikke krigen hadde satt en stopper for dette. Etter krigen

var det streng rasjonering av byggematerialer, slik at det tok tid før det var mulig å få tildelt nødvendige materialer. I 1946 startet de, men byggearbeidet fortsatte helt fram til 1950. Antakelig gjorde de mye selv.

I avisomtalen ble det fortalt at også i nybygget ble garveriet det dominerende. Det syntes som karene hadde tro på at det nå var større muligheter i garving enn i treskoproduksjon. Etterspørselen etter tresko hadde dabbet av.

Mannen som planla nybygget, var fra Egersund, og han skal som grunnlag ha brukt tegninger til et bygg for Egersunds Fayancefabrik. Dette forklarer hvorfor bygget har tre etasjer, men den øverste ble aldri tatt i bruk!

Nybygget var i betong. De gamle bygningene ble revet. Unntaket var kraftstasjonen som ble stående som et tilbygg. Den ytte 30 hk, og fabrikken fikk i tillegg strøm fra det kommunale elverk.

Bygdas største arbeidsplass

Etter nybygget var ferdig i 1950, økte produksjonen. Antall ansatte gikk opp fra 17 til 30. Bedriften var nå Lunds største arbeidsplass. Produksjonen var på rask vei over fra arbeids-tresko til finere sko. Filtsko var en lovende artikkel inntil andre rundt om i landet også fant ut at dette var lukrativt. Aurlandssko ble også laget i noen år.

På denne tid gikk fabrikken over til 45 timers uke. Det vanlige på denne tid var 48. Men arbeidsfolkene tjente bra nok på akkorden til at de kunne korte inn uka.

I 1960 var arbeidsstokken oppe i 35, men ikke alle var på fulltid. Beksømstøv-

Fra produksjonen i første halvdel av 70-tallet. Til venstre står Anne T. Stenberg, bak i hjørnet sitter Laila Rohde, og til høyre ser vi Tonette Surdal.

ler var nå hovedproduktet, men hadde stri med moteproblemet. Det var vanskelig å begripe at folk ville ha nytt utseende på skoene hver sesong, men slik var det.

De tre brødrene, Nils, Alfred og Torleif var på det tidspunkt henholdsvis 68, 58 og 48 år gamle. De ba innstendig journalisten om ikke å nevne ordet sandaler. De holdt nemlig på å drukne i bestillinger på sandaler. De var nedsyltet i arbeid med sandaler laget av trebunner med en rem over. De lagde ellers også en del sommersko. Det var nå lett å få fatt i godt lær og skinn. Garving gjorde de ikke lenger selv. Gjennom 1950-årene ble garvingen trappet ned og deretter helt nedlagt, men utstyret stod fremdeles på sine faste plasser.

1960-årene gikk med god drift de fleste av årene. Men eierne var i ferd

med å eldes. Alfred døde i 1965, bare 64 år gammel. Han var den som mest reiste som selger, og det var merkbart at han var borte. Høsten 1970 døde Nils, 78 år. Innen den tid var det ordnet med at en gruppe av søsknene og familiene stod som eiere.

Forma Skofabrikk i Stavanger var inne i forhandlinger om eventuelt kjøp. Fabrikken var på flyttfot fra byen til et sted der Distriktenes Utbyggingsfond kunne hjelpe med lån og tilskudd. Den etablerte seg derfor i Sokndal. Bedriften på Eik var insolvent, men ble ikke slått konkurs slik det seinere er hevdet. Driften fortsatte med Torleif som leder. Banken hadde kommandoen, men ønsket ikke å sitte med både en gjeldspost og en produksjon de ikke hadde kunnskap om. Derfor ble bedriften solgt til en gruppe østlendinger.

Fra fabriken på 1970-tallet. Fra venstre Roald Stenberg, Trygve Kjømø og disponent Bjarne Rundhovde. Foto fra fabrikkens arkiv.

Optimister østfra

1. desember 1972 begynte produksjonen på nytt, men nå med nytt firmanavn Eik Sko A/S. Tre yngre menn fra Oslo kjøpte anlegget, og de slo skikkelig på stortromma. Det var store oppslag i avisene da de satte i gang, og det fortsatte med store oppslag. Bjarne Runhovde ble disponent, og som styreformann overtok konsul Cæsar Strøm. De kom godt overens med både bygdefolk og avisfolk, virket profesjonelle og sikre.

De la opp til en produksjon på 2.000 par sko til dagen. Mens deres forgjengere hadde klart å selge 30.000 par i året, planla de nye eierne flere hundre tusen! Tidlig i 1973 hadde de nådd det halve i produksjon. Fabriken skulle bli

størst i Nord-Europa. Det gikk en prøve-sending på 2.340 par sko til USA med fly, og de opplyste at de fikk forespørsel fra Holland om å levere opptil 5.000 par, men hadde ikke kapasitet til å levere mer enn en liten del av ordren. Det ble mest eksport til Sverige, men også til Danmark og USA.

«Scandinavian Clogs» var navnet treskoene skulle markedsføres under i USA. Til Sverige ble sendt hele jernbanevogner med tresko. Dette var en tid hvor man kunne ta sjanser. Den sterke inflasjonen gjorde at lånene skrumpet raskt.

I fabriken skjedde det store forandringer. De gamle maskinene forsvant. Fabriken hadde leid dem av selskapet United Shoe Machines, som ikke

lot kundene kjøpe maskinene, men drev med det som senere er kjent som leasing. De hadde på det meste 50 ansatte som reiste rundt i Norge og vedlikeholdt maskinparken i de mange skofabrikkene som eksisterte den gang.

Eik Sko kjøpte nye maskiner. Første etasje ble ryddet og ombyggt. Nå ble restene av det gamle garveriet fjernet. Gjenvinning var det ikke snakk om. Noe av dette ble simpelthen puttet i kummene og støpt over.

De var 30 ansatte i begynnelsen, og både disponent og styreformann skrøt av dem i avisintervjuer. Anna og Torleif Espeland var blant dem. Torleif var det åttende av Elisa og Velles Espelands barn, født i 1912, og hadde allerede som 17-åring begynte å arbeide i fabriken. Han var fortsatt produksjonsleder.

Det var også andre erfarne fagfolk i arbeidsstaben.

Disponenten opplyste at planen var å øke arbeidsstokken og drive med tre skift. Problemet var å skaffe arbeidsfolk. De hadde klart å få et par fra Sira. Antall ansatte passerte 40 i 1973.

Men etter tre år var selskapet konkurs. De hadde stått for stort på det og i for rask tempo. Flekkefjord Sparebank satt igjen med boet.

Espelands på nytt

Fabriken lå nå stille i et år. Da den ble lagt ut for salg, kom det inn to bud. Den ene av tilbyderne ville starte med produksjon av likkister, den andre fortsatt med sko. Så tok Anna og Torleif Espeland over. De kjøpte bedriften av banken og konsentrerte produksjonen til kun

Her rives mye gammelt ut, blant annet sagbenken, under moderniseringen etter eierskiftet i begynnelsen av 70-årene.

Torolv T. Kjærmo stifter overlær.

tresko, men i mange varianter. Treskoene var i gilde farger. Ekteparet gikk inn i 1980-årene med elleve ansatte og et salg på hele 30.000 par årlig. Driften gikk godt og det ble stabilitet i bedriften. De brukte Torleif Espeland som navn på firmaet, ikke treskofabrikken som folk flest kalte den. Men ekteparet passerte 70 år i alder og vurderte hvordan de skulle sikre bedriftens framtid.

Salget skjedde til Øivind Refsland i Flekkefjord. For utenforstående var det en overraskelse. Refsland var disponent ved Slippen og medeier i Hegland Trykkeri. Årsaken til at han satset på Eik, var at han hadde vært revisor for treskofabrikken i mange år. Han ble kjent med

Espelands-familien i forretningsammenheng og kjente godt bedriftens økonomi.

Refsland fikk hjelp av de offentlige støtteordningene. Selv kjøpte han inn 100.000 kr. i aksjekapital og fikk 144.000 kr. fra fylkets næringsfond til kjøp av fabrikken.

Driftsselskapet fikk navnet Eik Industrier AS. De fikk låne 64.000 kr. i Distriktenes Utbyggingsfond og 48.000 kr. i fylkeskommunens næringsfond. Eiendommen ble et eget selskap som leide fabrikken til driftsselskapet, slik det er blitt vanlig i de seinere år.

Fabrikken satset fremdeles på tresko, eller riktigere klogger, men med såler som er støt- og lyddempende. Dessuten ble det laget vernesko med stålkappe.

Høsten 1986 var det ti ansatte: Torleif Espeland, Sverre Espeland, Andreas Kjærmo, Bernhard Sætra, Tommy Stenberg, Anna Espeland, Lillian Rusdal, Anne Marie Stenberg, Valborg Hofsmo og Karin Stenberg. Torleif og Sverre var

*Torleif Espeland i arbeid i 80-årene
Foto: Oddvar Lavold.*

som nevnt sønner av Velle Espeland, den gang 74 og 70 år gamle. Sistnevnte, unge Karin Stenberg, skulle vise seg å representere fabrikkens framtid.

Ungt ektepar overtok

Ved utgangen av 1988 stoppet driften, og de ansatte ble permittert fra nyttår. Årsaken var at lagerbeholdningen var blitt så for stor og likviditeten dermed svak. Refsland fikk økt ansvar og arbeidsbyrde ved Slippen etter at eieren der døde. Karin og mannen Sigmund diskuterte mulighetene for fabrikkene og tok kontakt med Øivind Refsland. Sigmund Stenberg hadde en sikker og god stilling som arbeidsleder i en avdeling ved Johs. Rasmussen AS på Moi.

Skoproduksjon hadde han ikke rede på; det måtte i tilfelle være det som satt igjen etter en arbeidsuke i 8. klasse på skolen. Karin derimot hadde tre år bak seg som ansatt. Begge var 34 år. Sigmund var fra bygda, Karin fra Ganddal.

I utgangspunktet ville eierne ikke selge, men leie ut fabrikkene. Karin og Sigmund var ikke interessert i dette, de ville kjøpe virksomheten.

20. september 1989 gikk kjøpet til slutt i orden. Da bygdefolket fikk høre nyheten, ønsket de begeistret lykke til og skjulte skepsisen så gode de kunne. Det var krisetid. Skinnbedriften Aleksander var konkurs. Dette kunne da aldri gå godt!

Karin og Sigmund Stenberg ikke så lenge etter de hadde tatt over bedriften. Foto Oddvar Lavold.

Virksomheten var da også i dårlig stand. Det meste var nedslitt. De nye eierne hadde lyst til å fikse opp det meste, men i første omgang nøyde de seg med å innrede et lite kontor. Toalettene tok det flere år før de så seg i stand til å ordne opp med.

Det unge ekteparet satt inn sine sparepenger og tok opp lån. I alt ble det satset kr. 570.000, en del fra offentlige støtteordninger. Den halve millionen var banklån med en rentesats på over 20%. Lund kommunestyre bevilget 50.000 kr. av næringsfondet etter en del diskusjon. I debatten ble der lagt vekt på arbeidsplassene i denne del av kommunen.

Eik's Treskofabrikk A/S ble det nye navnet. Navnet viste at de aktet å lage tresko, det vil si klogger. Det var det eneste produkt fram til 1992. Ekteparet og fire ansatte var i arbeid i denne tiden.

I mange sesonger har det vært populært med spreke farger og skikkelig tresåle. Man kan velge og vrake i alle regnbuens farger.

I 1990 solgte de 20.000 par. Dette måtte økes om det skulle bli et overskudd.

Myksålen

Både Karin og Sigmund innså raskt at de måtte utvide sitt sortiment. Ovenfor Torleif Espeland ble det foreslått å bruke myksåler i skoene i stedet for tresåler. Torleif slo i bordet: «Aldri!», sa han. Dette «aldri» varte i fire timer. Da sto Torleif med tegninger til en ny modell.

I 1991 gjorde de dermed et forsøk på en messe med å stille ut denne «myksko» der tresålen var byttet ut med en finsk såle i kunststoff. Etterspørselen på messa var stor. Dette var lenge fabrikkens hovedprodukt. I 1992 lanserte de så «tresko uten tre» med myke såler, sandaler og vernesko. Produksjonen av vernesko skjedde i samarbeid med Forma Skofabrikk, som ikke hadde tresko i sitt utvalg.

Nye investeringer

Ulempen med utvidelsen til nye varianter var at det ble nødvendig å kjøpe en del nye maskiner. Spesialmaskinene var dyre. Det ble også kjøpt noe brukt fra Aleksander A/S og Forma Skofabrikk i Sokndal. Maskinene fra 1970-årene var gode nok til produksjon av tradisjonelle tresko.

Resten av århundret var dette opplegget grunnlaget og ga lønnsom drift. Fabrikken hadde tretten ansatte som utgjorde ti årsverk. Travelheten var varierende. Antallet toppet seg med seksten en tid. Fabrikken hadde hele tiden fordelene av kontinuitet i driften gjennom alle år. Det var øvde fagfolk som dannet grunnstammen og lærte opp nye.

Markedet var stort sett bare Norge. Når noen sko havnet i utlandet, var det ved tilfeldigheter, det vil si til nordmenn i utlandet.

For 30 år siden kjøpte ekteparet Stenberg Eik Skofabrikk. Begge jobber fortsatt på gulvet. – Det er mye jobb. Når du driver for deg selv har du sjelden fri, sier Karin.

Produksjonen økte til 35.000 par i 1992 og sank så med 5.000. I de nærmeste årene etterpå har det vært jevn økning. I 1995 ble det laget 45.000 par og produksjonen passerte 50.000 siste året i århundret.

Det har vist seg at å lage «myksko» var nødvendig. Av de 50.000 er bare 20 prosent klogger med trebunner. I denne perioden kom treet i bunnene fra Gyland, ikke fra Sverige.

Ikke bare tresko

I tillegg har fabrikkene levert helt andre ting. Årsaken er at den har dreiemaskiner med ledig kapasitet. Den laget et stort parti treknagger en gang og var ved århundredskiftet i gang med en leve-

ranse av påler i norsk lerketre til merking av turløyper.

Skogbrukssjef Sverre Ørsland fikk idéen til å bruke lerketre i stedet for de bannlyste trykkimpregnerte pålene og fikk Bengt Tovslid i reiselivsstiftelsen Opplev Dalane til å forsøke dem. Dermed har skofabrikkene tatt opp en produksjon som også ville passet de nedlagte møbelfabrikkene på Moi. Slike påler lages fortsatt nå fabrikkene har ledig kapasitet.

Fabrikkbygningene ble pusset opp i 1995. Det arbeidet var skjøvet ut inntil skoproduksjonen var i trygg gjenge økonomisk. Da hadde det tatt seks år å tjene opp egenkapitalen. I år 2000 fikk bedriften en del datastyrt sytustyr innkjøpt fra Japan. Sigmund Stenberg understreker i dag at banken var en god forbindelse og støttespiller også utover oppstartsperioden. Særlig framhever han at den var lokalt forankret og hadde god kontakt også på personplanet.

Eik's Treskofabrikk har deltatt på flere av messene i Oslo, og i år 2000 var bedriftens sko å skue under oppvisninger under den kombinerte Moteuken og skomessen. Mote-detaljene var hentet fra motemessen i Paris. Messepresentasjonene ga mye reklame. Opp gjennom årene har det også vært samarbeid med eksterne designer, blant dem Julie Skaland i Paris og den norske motekjeden Moods of Norway.

Opp- og nedturer

De siste 20 årene har det vært mange utfordringer av både nasjonal og internasjonal karakter. At det skjer raske endringer i motebildet greide fabrikkene

raskt å tilpasse seg. Fram til 2010 ble det produsert opp mot 50.000 par årlig. De seinere år har tallet sunket ned mot halvparten av dette. Parallelt er også antallet ansatte noe redusert. En periode i 2011 måtte det foretas permitteringer. Fra å være 10-12 ansatte ved årtusenskiftet er det i dag nede i sju ansatte som utgjør ca fem årsverk.

Råvaresituasjonen har vært i stadig forandring. Etter hvert ble det helt slutt på tilgang av norsk trevirke. Stigende vedpriser gjorde at all bjørk gikk til dette formål. Det måtte derfor importeres råvarer fra Finland, Slovenia og Italia. All handel foregår i valutaen Euro. En stadig svakere norsk krone gjør at lønnsomheten stadig blir presset også på dette området.

Produksjonen av vernesko har vært et viktig bidrag i virksomheten. Men også dette markedet er følsomt for svingninger. Oljenedturen i 2016 slo umiddelbart ut i sviktende etterspørsel fra både oljebedrifter og tilhørende leverandørindustri.

De største endringene har likevel skjedd i bransjen. Mange skobutikker ble årlig nedlagt og i dag er det to kjeder som helt dominerer markedet. Salgskanalene er også i sterk endring. Mye av salget skjer over nettet. Fabrikken har imidlertid holdt fast ved sitt direktesalg. Ca 4.000 personer er årlig innom fabrikkutsalget. Det er ikke bare utsalget de får se, men kan også ta en tur rundt i produksjonslokalene for å se hvordan skoene blir laget.

De fleste år har fabrikken levert overskudd om enn ikke av det store slaget. Men regninger er betalt på forfallsdato,

de ansatte har fått sin lønn og kommunen har hatt jevnlig skatteinntekter. Overskuddet er jevnlig pløyd tilbake i virksomheten i form av investeringer i maskiner og utstyr. Et stort løft var det i 2011 da et nytt biovarmeanlegg til en halv million kr. ble kjøpt og installert.

Synne

Helga 5. og 6. desember 2015 kom det ekstremnedbør over store deler av sørvestlandet og Sørlandet. Uværet fikk navnet Synne. Elva like ved fabrikken steg rekordraskt. Noe var man forberedt på og hadde fått reddet en del unna. Men både maskinene og store deler av lageret som var i 1. etasje ble raskt oversvømt. På det verste stod vannet nærmere en meter opp på veggen.

Karin og Sigmund Stenberg trodde nå at fabrikken var ferdig. Selv om forsikringen ville dekke store deler av både maskinpark og lager, ville det ikke være mulig å få fatt i tilsvarende maskiner for forsikringssummen. Men da mandagen kom, var de fleste ansatte i gang med en storstilt redningsaksjon. Maskinene ble demontert og tørket. Forsiktig ble de startet en etter en, og de fungerte! Etter kort tid var pessimismen erstattet av ny optimisme.

Treskofestival

Hver bygd sin festival! Dette synes være slagordet over hele Norge. I 2014 tok Hovsherad vel og Lund historielag initiativet til Treskofestivalen. Som navnet indikerer er det skofabrikken som er kjernen i arrangementet, med åpent hus og utsalg. I tillegg er det egen «slåttekveld» med bl a demonstrasjon av gamle

Mandag 7. desember 2015:
Ekstremværet «Synne» har gjort
store skader på fabrikken på
Hovsherad. Da vannet trakk seg
tilbake trodde eierene at livsverket
deres var ødelagt.
Foto: Gunnar Morsund/NRK.

Tresko er ikke nødvendigvis de beste danseskoene. Men på
Treskofestivalen er de naturligvis akkurat det.
Foto: Kristian Digre/Dalane Tidende.

arbeidsteknikker i jordbruket, omvisninger og selvsagt salg av lokale matprodukter.

Hva nå?

Virksomheten kan nå se tilbake på over hundre års drift og de 30 siste år med samme eiere. Har fabrikken fortsatt flere liv? Foreløpig står ingen nye eiere klar. De siste par år har også resultert i mindre underskudd. I 2001 fikk Karin og Sigmund Stenberg Optimistprisen fra Lund næringsforening. Deres innsats gjennom disse 30 år har vist at denne prisen har vært svært så fortjent. Men finnes det nye optimister der ute?

Kilder

Lavold, Oddvar: Treskofabrikken med minst fire liv i «Fra rokk til vindu». Lund kommune 2000.

Fabrikkens utklipparkiv fra aviser og tidsskrifter, hovedsakelig «Agder» og «Dalane Tidende».

Intervju med Sigmund Stenberg.

PS.

Jørg Eirik Waula sin artikkel ble avsluttet i 2019. Ekteparet Steinberg fortsatte å drive fram til høsten 2023 da fabrikken ble solgt. Ættermål-redaksjonen kommer tilbake i neste nummer med en oppfølger.

GAVE-IDÉ eller LESESTOFF til deg selv!

Lund Historielag har disse bøkene for salg:

Huset ved Lake Hendricks av Alvera J. Westberg

Gjennom ringen av Pete Sandstøl

Ørnereiret av Harald Polden

Sånn gjorde me det før

Sånn hadde me det før

ÆTTER-MÅL, pris pr hefte

Samlet pris for alle årganger ÆTTER-MÅL

Arkivboks for ÆTTER-MÅL

VIPPS 122095 til Lund Historielag

Bygdebøkene:

Lund Historie I, Lund Historie II, Bildebok fra Lund
og Bygdebok for Heskestad (Rådhuset)

Historielagets hjemmeside: www.lundhistorielag.no

Leder: Bodil Heskestad - Tlf. 907 71 444

Bildetekst til forsidebilde Ættermål 2023.

*Fra venstre søstrene Oline, Berte Maria, Sofia,
Gunnar, Sina og Olene Rusdal.*

Olene er mor til jentene.

*Gunnar sønnen til en femte og den eldste
dattera, Anne Bertine, som ikke er med på
bildet.*

Fra museets skattkammer

Surdalsbollene

To boller som ble gitt til Lund Bygdemuseum og Kulturbank av Sveinung Hammerslund. Han hadde fått dem på gården Surdal i Hovsherad. Seinere har det kommet fram at det opprinnelig ble funnet 10 – 15 halvferdige dreide boller ved dyrking i ei myr. De var antagelig lagt ned der for å forebygge sprekking. I forbindelse med et arrangement i

samarbeid med Arkeologisk museum i Stavanger (Søndagstur til fortiden) ble det gjennomført C-14 datering en gang på 1990-tallet.

Det viste seg at skålene kunne dateres til 1415 -1475. Med andre ord ble dreietradisjonene i Lund og ikke minst Surdal ført mange hundre år tilbake i tid. De er svært sjeldne da det er få funn av så gamle treemner i Norge.